

Խմբագրական

ՍԱՐԴԱՐԱՊԱՏԵԱՆ ԶԱՆԳԵՐՆ ՀՆՉԵՑՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿՆ Է

Եղեռնայուշ Ապրիլէն ետք, Մայիսը յաղթանակներու ամիս է համայն հայութեան համար:

Մեր պատմութեան վերջին հարիւրամեակին միայն, մենք ունեցած ենք՝ Սարդարապատի, Հայրենական Մեծ պատերազմի, Շուշիի ազատագրութեան մայիսեան փառապանծ յաղթանակները, որոնք անգամ մը եւս յաջա մեզ եւ աշխարհին ի ցոյց են հաներ հայուն քաջաբար պայքարելու, մահուամբ զմահն կոխելու, սեփական արեան գնով իր հայրենիքը եւ ինքնուրոյն ապրելու իրաւունքը պաշտպանելու աննկուն ոգին, անկոտրում կորովը...

Սարդարապատի հերոսամարտը, յատկապէս, ճակատագրական նշանակութիւն ունի հայութեան եւ Հայաստանի համար: Արդարեւ, հայոց Եղեռնէն երեք տարի ետք միայն, մեր հայրենիքի արեւմտեան հատուածի հետ իր անողոք հաշուեյարդարը գործադրելէ ետք, թուրքը՝ անյագուրդ եւ մոլեգին, կ'արշաւէր անոր արեւելեան հատուածի վրայ ալ՝ 1918-ի Մայիսին, եւ նուաճելով Ալեքսանդրապոլը (Գիւմրին), կ'ուղղուէր դէպի սիրտը մեր երկրի, մեր հաւատքի, դէպի Երեւան ու Էջմիածին: Կենաց եւ մահու գուպարին կը մասնակցէին բոլորը՝ կին ու տղամարդ, ծեր ու երիտասարդ, բանուոր ու մտաւորական, ղարաբաղցին ու մշեցին, տեղացին ու գաղթականը, հնչակն ու դաշնակը..., համայն ժողովուրդը ազգ-բանակ դարձած, միակամ ու միասիրտ, հայեացքը յառած լուսակատար Արարատին, մեր հաւատքի կեդրոն Ս. Էջմիածինն, շեշտակի նայելով մահուան աչքերուն..., մինչ Արարատեան երկրի բոլոր վանքերուն ու եկեղեցիներուն զանգերը կը ղօղանջէին միահամուռ եւ արծաթաձայն, սրբազան մարտի կանչելով բոլորը ի փրկութիւն հայրենեաց, ահագանգի տակ պահելով հող ու երկինք...

Սա ազգի ու հայրենիքի լինելութեան կռիւ էր: Սրբազան պատերազմ:

Դիպուկ էր Երեւանեան զօրամասի հրամանատար, Գեներալ Սիլիկեանի կոչը հայ ժողովուրդին. « Հայէ՛ր, շտապեցէ՛ք հայրենիքն ազատելու...Հասել է թուրքն, երբ իւրաքանչիւր հայ, մոռնալով իր անձնականը, յանուն մեծ գործի՝ հայրենիքի փրկութեան եւ իր կնոջ ու աղջիկների պատուի պաշտպանութեան, պիտի ի գործ դնի իր վերջին ճիգը՝ թշնամուն հարուածելու համար...»:

Եւ այսպէս, վայրագ, գազանաբարոյ, լաւապէս զինուած ու զաւթիչ խաժամուժին դէմ կը կռուէր եղեռնազարկ եւ արհիւնաքամ եղած, բայց առաւել քան երբեք պրկուած մի բռունցք, այսինքն՝ խտացած ոգի: «Իսկ նիւթի եւ ոգու կռուում միշտ էլ յաղթանակը ոգունն է եղել», ինչպէս այնքան իմաստալից կերպով կը գրէ Վահագն Դաւթեան:

Սարդարապատի, Բաշ-Ապարանի եւ Ղարաքիլիսէի հերոսական յաղթանակներով, հայ ժողովուրդը հաստատեց իր ապրելու իրաւունքը՝ պատմական Հայաստանի մէկ տասներորդ տարածքի վրայ եւ կեանքի կոչեց իր ազգային պետականութիւնը, թէպէտեւ կնքուած հաշտութեան պայմանագիրը բնաւ համահունչ չէր հայոց զօրքի տարած յաղթանակին....

Սարդարապատի յաղթանակը դուռը բացաւ հետագայ մայիսեան փառահեղ յաղթանակներուն: Համաշխարհային Բ աշխարհամարտին, երբ Սթալինկրատի անկումին կը սպասէին թուրք զօրամիաւորները՝ Արաքսի միւս ափին, ներխուժելու համար Հայաստան եւ լրացնելու իրենց հայասպանութիւնը, հայ զօրականներու Թամանեան միաւորն էր որ առաջինը մտաւ Պեռմին եւ Ռայխսթալի վրայ ծածանեց իր յաղթական դրօշակը...: Արցախեան ազատագրութեան հերոսամարտը Լոյսպէս պսակուեցաւ մայիսեան սխրալի ազատագրութեամբը Շուշիի...եւ դեռ գալու են, անտարակոյս, Լորանոր յաղթանակներ:

Սարդարապատեան զանգերը ներկայիս եւս կը հնչեն ահալի եւ սթափեցնող: Ապրիլեան քառօրեայ պատերազմը անգամ մը եւս ցոյց տուաւ անարգ ոսոխին վայրենաբարոյ Էութիւնը, անմեղ մարդիկ սպաննելու, ահաբեկելու, գլխատելու թրքավայել ոճը, հայասպան, հայաջինջ նկրտումները, որոնց դէմ յանդիման հայ զինուորը, հայ բանակը, իր թիկունքին ունենալով համայն հայ ժողովուրդի միասնական զօրավիգը, ցուցաբերեց իր խիզախումը, բարձր մարտունակութիւնը, աննկուն ոգին, յանուն հայրենեաց միջնա մահ երթալու իր զոհաբերման անձնուրաց հայրենասիրութիւնը...: Դարձեալ եւ դարձեալ, մենք հարկադրուած ենք դառնալու համահայկական ազգ-բանակ, կատարելու հայահաւաք զօրակոչ, քանզի պատերազմը միայն սահմանագիծին վրայ չէ որ կը մղուի, այլ նաեւ՝ թիկունքին, իւրաքանչիւր հայու սիրտով, միտքով, հոգիով, իւրաքանչիւրին ի գործ դնելիք հոգեմտաւոր, բարոյական, տնտեսական, ֆինանսական, տեղեկատուական-քարոզչական եւ բազում այլ հնարաւորութիւններով...:

Սարդարապատեան զանգերը կը ղօղանջեն բոլորիս համար ալ...: Ամենէն անբարենպաստ պայմաններու տակ ապրող, խոնարի գեղջուկ զինուորի վսեմ եւ ազնուագոյն հայրենապաշտութիւնը, մարտունակութեան բարձր ոգին, սրբազան նահատակութիւնը կը պարտաւորեցնեն մասնաւորապէս մեր երկրի կառավարման համակարգի ընտրանին, որ ա՛յլ զգայ հայրենիքի վերածնութեան շունչը եւ Լոր շրջադարձով զգայ բազկերակը մեր ժողովուրդին, ընդհանրական շահը նկատէ ամէն բանէ վեր եւ վերջ դնէ սեփական շահեր հետապնդելու տխուր մտայնութեան եւ գործելակերպին...: Մեր ժողովուրդը ամէն օր ականատեսն է պետական վերնախաւի ներկայացուցիչներու շուայտ ու ցոփ ապրելակերպին, անոնց ի ցոյց դրած պերճաշուք դղեակներուն, շքեղ ու թանկարժէք մեքենաներուն..., բայց վճռական պահին, մեր ժողովուրդի համեստ ու խոնարի խաւն էր, գերազանցօրէն, որ զօրակոչեց իր ուժերն ու կարելիութիւնները ի փրկութիւն Մայր հողին: Ժամանակն է սթափելու, ապաշխարելու եւ քաւելու սեփական մեղքերը: Ժամանակն է որ ամէն պաշտօնատար օժտուած ըլլայ իր պաշտօնին ենթադրած պատրաստութեամբ, պատասխանատուութեան գիտակցութեամբ, ամբողջանուէր ծառայելու յանձնառութեամբ, խոնարիութեամբ, անկաշառ հայրենասիրութեամբ: Անհրաժէշտ շրջադարձը կատարուելու է անյապաղ...:

Սարդարապատեան զանգերը կու տան ղօղանջը վերածնող, վերագարթնող Հայաստանի մը: Չըլլայ այնպէս, ինչպէս էր Թումանեանի օրերուն, երբ ան ցաւով կը գրեր Աւետիք Իսահակեանին. «...Ես չեմ ուզում և չեմ կարող երկար ու բարակ գրել մեր երկրից, թէեւ դու հարցնում ես: Կարճ ասեմ՝ մենք թէ դրսից, թէ ներսից քանդեցինք մեր երկիրը: Գլխաւորապէս մենք: Մենք եմ ասում, և սրա մէջն է ճշմարտութիւնը: Մի մասը խանգարող սրիկաներ, մի մասը գողեր ու աւազակներ, մի մասը ապիկար թշուառականներ, և չերեւաց

մի բազմութիւն, գոնէ մի խմբակ, որ վերածնունդ շունչն ու բարոյական կարողութիւնը յայտնաբերեր...»: Սթափեցնող խօսքեր՝ արդարեւ:

Մենք ազգովին պիտի ըլլանք ազգ-բանակ, եթէ ոչ բազուկով, ապա՝ սիրտով, միտքով եւ հոգիով, բարոյականով, հոգեմտաւոր, տնտեսական, ֆինանսական, մասնագիտական եւ բոլոր կարողութիւններով... շարքային քաղաքացիէն մինչեւ ամեն իշխանաւոր ու պաշտօնատար, հայրենիքէն մինչեւ սփիւռքի մէջ ապրող ամեն մարդ որ ինքզինք հայ կը զգայ... Սա պիտի ըլլար պրկուած ահեղ բռնուցք, խտացած ուժ եւ ոգի յանուն հայրենեաց պաշտպանութեան եւ փրկութեան: Յանուն հայրենեաց երկրի եւ պետականութեան հզօրացման:

Մենք լինելութեան այլ ելք չունինք:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Կիպրահայ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ ԿԻՊՐՈՍԻ ՄԷՋ

ԱՊՐԻԼ 24...«Մեր սրտերը քովէ-քով կ'ըլլան այսօր մէկ խորան...»: Խորան՝ խունկ ու աղօթքի, խորան՝ ոգեկոչումի...այլեւ իմաստնութեան, զգաստութեան կոչ ու հրաւեր: Խորան՝ վերանորոգելու մեր պահանջատիրութեան սրբազան պայքարի ուխտը՝ համահայկական միացեալ եւ կազմակերպուած ուժերով, հասնելու համար մեր վախճանական նպատակին՝ մէկ ամբողջական հայութիւն, մէկ ամբողջական Հայաստան.....

Հայկական ցեղասպանութեան 101-րդ տարելիցի ոգեկոչման Կիպրոսի գլխաւոր ձեռնարկը տեղի ունեցաւ Շաբաթ, 23 Ապրիլ 2016-ին, կ. ե. ժամը 5:30-էն սկսեալ, երբ քայլարշաւը սկիզբ առաւ Նիկոսիոյ «Չինա Կանթեր» փողոցէն, որուն յետոյ միացաւ հոծ բազմութեան քայլարշաւը՝ Արմենիաս պողոտայէն մինչեւ Նահատակաց յուշարձան, գլխաւորութեամբ Պետ. Ներկ. Տիար Վարդգէս Մահտեսեանի, Թեմական եւ Վարչական մարմիններու ներկայացուցիչներու, Ցեղասպանութեան Ոգեկոչման Կիպրոսի Յանձնախումբի անդամներու, որոնց կը հետեւէր հոծ բազմութիւն մը, ուր ուշագրաւ էր հայ սկաուտներու, երիտասարդներու աշխոյժ մասնակցութիւնը՝ դրօշակներու եւ պաստառներու ուղեկցութեամբ:

Ժամը 7:30-ին, բոլոր մասնակիցները համախմբուեցան Նիկոսիոյ Նահատակաց յուշակոթողին առջեւ, ուր տեղի ունեցաւ Ոգեկոչման ձեռնարկը, հովանաւորութեամբ Կիպրոսի Խորհրդարանի Նախագահ՝ Տիար Եաննակիս Օմիրովի, ներկայութեամբ

պետական բարձրաստիճան անձնակորուբիւններու, ազգային մարմիններու անդամներու եւ խումներամ հոծ հանրութեան մը:

Ոգեկոչումը սկիզբ առաւ մէկ վայրկեան լռութեամբ ի յարգանս Ապրիլ ամսուան մէջ, Արցախի մէջ զոհուած հայ զինուորներու եւ ազատամարտիկներու յիշատակին:

Այնուհետեւ, Կաթ. Փոխ. Տ. Նարեկ Արք. Ալեքեմեզեանի պատգամը կարդաց Տ. Մովսիս քնյ. Յապէշեան: Պատգամին մէջ Սրբազան Յայրը կը շեշտեր Յայաստանի առաջնահերթ եւ Եական կարեւորութիւնը մեր հոգեմտաւոր եւ ազգային արժէքներու ծիրէն ներս եւ կոչ կ'ըներ համախմբուելու անոր լինելութեան ի խնդիր, աւելցնելով որ առանց Յայաստանի մեր կեանքը կը դառնայ ոչինչ, կը պարպուի իր իմաստէն ու բովանդակութենէն, նշելով որ Յայաստանը կ'ընդգրկէ ոչ միայն Յայաստանի Յանրապետութիւնն ու Արցախը, այլեւ բռնագրաւուած պատմական Յայաստանն ու Կիլիկիան, պահանջատերի գիտակցութեամբ.: Պատգամին մէջ, նաեւ Սրբազանը կոչ կ'ըներ միասնականութեան, քանզի մէկ է հայկական եկեղեցին ու հայ ազգը: Միասնականութիւն՝ որ ցայտուն կերպով դրսեւորուեցաւ, կը շեշտեր ան, Արցախեան վերջին քառօրեայ պատերազմին, ուր հայութիւնը, մէկ բռունցք դարձած, իր ապրելու վճռակամութիւնը յայտնեց թշնամիին մահուան հրաւերին:

Ապա խօսք առաւ Պետ. Ներկ. Տիար Վարդգէս Մահտեսեան, որ անգամ մը եւս շեշտեց որ Յեղասպանութեան ճանաչումն ու դատապարտումը Եական են կանխելու համար հետագայ որեւէ ցեղասպանութիւն: Ան ցաւով անդրադարձաւ որ ցարդ թուրքիան պատրաստ չէր առերեսուելու իր պատմութեան հետ եւ հազար ու մէկ ձեւերով կը փորձեր ամրապնդել իր ուրացման քաղաքականութիւնը, լուռ մեղսակցութեամբը աշխարհի գերիզօր ուժերու...:

Անպատիժ մնացած հայկական Յեղասպանութիւնը դուռը լայն կը բանար ներկայիս տեղի ունեցող ոճրագործութեանց՝ աշխարհով մէկ: Ան գնահատանքով արժեւորեց Կիպրոսի կառավարութեան դիրքորոշումը՝ Յայկական ցեղասպանութիւնը պաշտօնապէս ճանչնալու, դատապարտելու գծով առնուած քայլերը տարբեր թուականներուն, ինչպէս եւ անոր ժխտումը քրեօրէն պատժելի արարք համարելու ուղղութեամբ Կիպրոսի Խորհրդարանի որդեգրած օրինագիծը՝ 2015-ին, :

Ի վերջոյ, խօսք առաւ Կիպրոսի Խորհրդարանի Նախագահ՝ Տիար Եաննակիս Օմիրու, որ Կիպրոսի ամբողջական զօրակցութիւնն ու զօրավիգը յայտնեց հայկական Յեղասպանութեան ճանաչման, դատապարտման, յանուն հայութեան ազգային եւ մարդկային իրաւունքներու տիրացման: Ան անդրադարձաւ այն փաստին, որ Կիպրոսի կառավարութիւնը, տարբեր մակարդակներով եւ տարբեր թուականներուն պաշտօնապէս ճանչցած ու դատապարտած էր հայկական Յեղասպանութիւնը, աւելցնելով որ ներկայիս եւս ան կը շարունակեր իր արդարամետ կեցուածքը, յանուն հայութեան ազգային արժանապատուութեան վերականգնումին, անգամ մը եւս յիշելով որ 2015 թուականի Ապրիլին, Կիպրոսի Խորհրդարանը օրինագիծ ընդունած էր, որով ցեղասպանութեան ժխտումը կը դառնար քրեօրէն պատժելի արարք: Ան

արժեւորեց կիպրահայութեան կարեւոր ներդրումը Կիպրոսի կեանքին բոլոր բնագաւառներէն ներս, եւ վերահաստատեց Կիպրոսի կառավարութեան հայամետ, եղբայրական յարաբերութեանց կապի շարունակականութիւնը: Ան ցաւով հաստատեց որ Հայկական ցեղասպանութիւնը իսայտառակութիւնն է մարդկային ամբողջ պատմութեան:

Ոգեկոչման աւարտին, Ս. Աստուածածին Մայր Եկեղեցւոյ երգչախումբը, ղեկավարութեամբ Տիկ. Նառա Սարգարեանի, կատարեց ազգային-հայրենասիրական երգերու փունջ մը, ինչ որ հայաշունչ իւրայատուկ մթնոլորտ մը փոխանցեց ոգեկոչման ձեռնարկին:

Հուսկ, յուշակոթողին ծաղկեպսակներ զետեղեցին պետական պաշտօնական անձնակորութիւններ, ինչպէս նաեւ կիպրահայ կեանքի ազգային-եկեղեցական կառոյցները ներկայացնող անձինք:

Կիպրահայութիւնը անգամ մը եւս վերանորոգեց իր սրբազան ուխտը՝ հաւատարիմ մնալու Ապրիլեան Նահատակներու կտակին եւ հետապնդելու իր Պահանջատիրութեան արդար դատը:

Ազատ Խօսք

ԱՐՑԱՆԻ ԶՕՐԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱԻԱՔ

Շուշիի Ազատագրութեան 24-րդ Տարեդարձին Առթիւ

Կազմակերպութեամբ հայ աւանդական երեք կուսակցութեանց Կիպրոսի տեղական մարմիններու, տեղի ունեցաւ «Արցախի զօրակցութեան հաւաք»՝ Զորքշաբթի 11 Մայիս

2016, կ.ե. ժամը 8ին, Նարեկ վարժարանի սրահին մէջ, որպէս նշանաբան ունենալով՝ Հայաստան-Արցախ-Սփիւռք՝ Այսօր, Վաղը եւ Միշտ նշանախօսքը:

Ներկայ էին Թեմիս Կաթ. Փոխ. Գերապատիւ Տէր Նարեկ Արքեպիսկոպոս, կիպրահայ համայնքի Պետ. Ներկ. Տիար Վարդգէս Մահտեսեան, Երեսփոխանական եւ Վարչական ժողովի ներկայացուցիչներ, հայ

աւանդական երեք կուսակցութեանց վարչական մարմիններու անդամներ, ազգայիններ:

Բացման խօսքով հանդէս եկաւ Պրն. Մանուկ Եըլտըզեան, որ կարեւորութեամբ անդրադարձաւ Շուշիի ազատագրման պատմական նշանակութեան, շեշտեց համահայկական միասնական ոգին, որ անկախատեսելի կերպով միշտ ալ ի յայտ է եկած մեր պատմութեան մահու-կենաց պահերուն, ինչպէս վերջերս՝ քառօրեայ պատերազմի օրերուն...եւ անգամ մը եւս ընդգծեց Զարեմեան պատգամին Էական

հրամայականութիւնը՝ «Ո՛վ հայ ժողովուրդ, քո միակ փրկութիւնը քո հաւաքական ուժի մէջ է»...

«Հարսանիք Լեռներում» տեսաերիզի ցուցադրութիւնը ներկաները հաղորդակից դարձուց Շուշիի ազատագրութեան հերոսական սիրանքին, պահ մը զանոնք փոխադրելով հայրենեաց աշխարհի Արցախեան արծուերոյնը, ուր հայ քաջարի մարտիկները հերոսաբար կռուեցան զազանաբարոյ թշնամիէն ազատագրելու մեր հինաւուրց Շուշին:

Օրուան պատգամախօսն էր Պրն. Ասատուր Տէվլեթեան, որ ընդհանուր պատմականը ընելէ ետք Արցախեան աշխարհի Շուշի բերդաքաղաքին եւ անոր նուաճումին, Նշեց այդ հինաւուրց քաղաքի ռազմական, քաղաքական եւ տնտեսական կարեւորութիւնը համայն Արցախի համար: Ան յատկապէս ըսաւ. « Ամէն կասկածէ վեր է, թէ 1992 Մայիս 9-ի ամենափայլուն այս ռազմական նուաճումը առաւել եւս ամրապնդեց մեր քաջերուն յաղթանակի ոգին, որ աստիճանաբար, սակայն հետեւողականօրէն կը կոփուէր՝ պայքարի հերոսական մարտերու ընթացքին արձանագրուող իրերայաջորդ ակնառու յաջողութիւններով: Անվարան կարելի է հաստատել թէ բերդաքաղաքի ազատագրումը որակական նոր հանգրուանի մը հասցուց Արցախեան շարժումը, որովհետեւ անկաւ վճռորոշ բեկում յառաջացուց պատերազմի ամբողջ ընթացքին մէջ՝ վախճանական լիակատար յաղթանակը դարձնելով աւելի՛ քան իրագործելի: Շուշիի ռազմական գործողութեան բացարձակ յաջողութիւնը բարոյական եւ հոգեբանական խորտակիչ հարուած պատճառեց թշնամիին, որ, անկէ ետք, երբեք ի վիճակի չեղաւ թօթափելու պարտուողի հոգեբանական բարդոյթը»:

Ան եզրակացուց իր պատգամը, յատկապէս ըսելով. « Շուշիի եւ դիւցազնական այլ հերոսամարտերով ու հազարաւոր զոհերու արեան գինով ազատագրուած Արցախը՝ հայրենիք է, սրբազնագոյն հողատարածք, որուն մէկ թիզն անգամ զիջիլը դաւաճանութիւն է: Հայրենիք է, բազմատասնեակ սերունդներու արդար քրտինքով ոռոգուած, դարաւոր տքնաջան աշխատանքով ծաղկեցուած եւ հերոսական անթիւ խիզախումներով պաշտպանած սրբազան մեր բնօրրանը, ուր կը հանգչին մեր պապերուն սուրբ աճիւնները: Հայրենիք է, որ անքակտելի մասը կը կազմէ մեր Մեծ Երազին, որուն ճամբուն վրայ ինկան միլիոնաւոր մեր քոյրերն ու եղբայրները, նահատակուեցան ու մարտիրոսացան մեր բիւրաւոր հերոսները: Մենք չենք կրնար մոռնալ, իրաւունքն անգամ չունինք մոռնալու մեր նահատակները: Չենք կրնար դաւաճանել եւ պիտի չդաւաճանենք սրբազան որեւէ հողատարածքի, ինչպէս Արցախի: Այսօր մեր պարտքն է վերանորոգ կերպով ուխտել որ, ոգի ի բռին, պիտի պայքարինք ի խնդիր մեր պահանջատիրութեան, այլապէս՝ ամօթ, հազար ամօթ մեզի բոլորիս»:

«Մեր անունն է Հայկական Բանակ» տեսաերիզը ոգեշունչ մթնոլորտ մը ստեղծեց յայտնի եւ սիրուած երգի կատարումով եւ յարակից պատկերներու ցուցադրութեամբ:

Այնուհետեւ, Համազգայինի Սիփան Պարախումբը ներկայացուց ազգագրական պար մը, որ թնդացուց սրահը հայ տղոց եւ աղջկանց խրոխտ դոփիւններով...

Ազգային փունջ մը երգերու սքանչելի մատուցումը՝ Սուրբ Աստուածածին Եկեղեցւոյ Կրտսերներու Երգչախումբին կողմէ, հմուտ ղեկավարութեամբը Տիկ. Վիքի Գույումճեանի, արժանացաւ բոլորին ջերմ գնահատանքին:

Ապա Պրն. Յարութ Տեր Պետրոսեան՝ իր զօրակցութեան խօսքին մէջ, նշեց յատկանշականօրէն. «Ո՛վ տիրում է Շուշիին, տիրում է Արցախին» եւ անդրադարձաւ այն կուռ եւ միաբռունցք միասնականութեան, որ ի յայտ էր եկեր անգամ մը եւս վերջին քառօրեայ պատերազմին ալ, ինչպէս մեր պատմութեան բոլոր անկիւնադարձային պահերուն: Ան նշեց նաեւ որ կիպրահայ գաղութն ալ, ինչպէս բոլոր հայագաղութները աշխարհի տարածքին, ցարդ հանգանակուած տասը հազար եւրօ ուղարկած էր Արցախ եւ դրամահաւաքը կը շարունակուէր: Ան բարձր արժեւորեց հայ մարտիկներու բարձր մարտունակութեան ոգին, մէջբերելով Գարեգին Նժդեհի խօսք-պատգամը, որ հայ զինուորը կը ննջէ հողին տակ՝ սուրը իր գլխուն վերեւ...

Ելոյթ ունեցաւ նաեւ Համագգայինի «Սիփան» Պարախումբի «Շարան» Պարախումբը, հմուտ կատարողութեամբ, ազգային ոգիի նոր երանգ փոխանցելով ներկաներուն:

Իր «Պահպանիչ» աղօթքէն առաջ, Սրբազան Հայրը բարձր արժեւորեց Շուշիի ազատագրումը, նշելով յատկապէս որ Արցախը անքակտելի մասն է մեր Պահանջատիրութեան՝ անցեալին, ներկայիս եւ ընդմիջտ, բարձր գնահատեց միասնական բռունցքը, ոգին, որ միշտ ալ մեզի յաղթանակ ապահոված է կենաց մահու պայքարներուն մէջ, ինչպէս եղաւ նաեւ վերջին քառօրեայ պատերազմին ալ: Ան յոյս յայտնեց որ այս ոգին կ'ըլլայ միշտ մեզի ուղեկից գալիք ժամանակներուն եւս...

Գովելի ձեռնարկ մը՝ արդարեւ, թեպէտեւ՝ կիսադատարկ սրահով եւ պարապ աթոռներով, ինչ որ մտածել կու տայ, ի միջի այլոց, որ միասնականութիւնը՝ բարձրահունչ լուսնազներէն անդին, պարտի ամենօրեայ կեանքով ու արարքով ամրապնդուիլ...եւ այն որ՝ երեք աւանդական կուսակցութեանց ղեկավարներու սիրալիր ձեռքսեղմումները դեռ երաշխիք չեն իրա՛ւ, շօշափելի միասնականութեան կայացման, որ պիտի բխի բուն ժողովուրդէն, հայ հանրութենէն..., անոր իւրաքանչիւր նուիրեալին հանդէպ արժանին մատուցելով նաեւ, անկախ անոր անկուսակցական ըլլալու հանգամանքէն եւ այլ դիտաւորութիւններէն...

ԱՁԱՏ ԽՕՍՔ

Հարցազրոյց

«Երկիրը դու ես, ոչ թէ քո վերնախաւը»

Մարինէ Մարտիրոսեան

Աղբիւր՝ ՀԵՏՔ 4 Մայիս, 2016

Հարցազրոյց գրող, գրականագետ Յովիկ Չարիչեանի հետ: Նա 1996-98 թթ. եղել է պաշտպանութեան նախարարութեան քարոզչութեան և տեղեկատուութեան վարչութեան պետի տեղակալ:

Պիտի կանգնես, նայես քո ժողովրդի աչքերին ու բացատրես

-Պարոն Չարիչեան, մեկ ամիս է՝ այնքան խօսք է ասուել ապրիլեան քառօրեայ պատերազմի մասին, որ երբեմն, թուով է, այդ թեմայով հարց տալը դառնում է անիմաստ: Կայ՞ մի բան, որ, այնուամենայնիւ, դեռ չի ասուել:

-Ոչ ոք ճշմարտութիւնը չի կարող ասել պատերազմի մասին, որովհետեւ քո խօսքի ու ճշմարտութեան արանքում թանկ գոհերի յիշատակն է, նրանց հանդէպ մեր խոնարհումն ու երախտագիտութիւնն է: Եւ այդ երեւոյթը մեզ միշտ կը ստիպի շրջանցել այն, ինչ պիտի

ասուի, մեզ միշտ կը ստիպի մաներել, ընտրութիւն կատարել բառերի միջեւ՝ աւելի մեղմելու համար: Մերկ ճշմարտութիւնների մասին սովորաբար գիտենք մեր ներսում, բայց երբեք չենք համարձակուում բարձրաձայն ասել: Պատերազմն այդպիսին է, մենք մեղաւոր չենք, որովհետեւ լաւ կամ քիչ վատ պատերազմ չի լինում: Պատերազմը սարսափելի երեւոյթ է՝ անկախ թէ ինչի համար է մղում, արդա՞ր է, թէ՞ անարդար է, ճի՞շտ է, թէ՞ սխալ: Դժբախտութիւն է, որը փլուում է մարդու գլխին, և դու ընտրութիւն չունես: Դրա համար այսօր

ցանկացած խօսք պատերազմի մասին թերի է: Եւ դա արդարացուած է:

-Օրինակ, հիմա ի՞նչն է Ձեզ մտահոգում:

-Գիտե՞ք ինձ ինչն է մտահոգում... Եթէ ասեմ հետեւեանքները, վաղուայ օրը, իմ զաւակների ապագան, շատ տափակ կը ինչի: Իմ մտահոգութիւնը հիմա այն որոշումներն են, որոնք կայացուում են: Արդեօ՞ք ճիշտ են այդ որոշումները:

Մի փոքրիկ դրուագ ասեմ այս օրերի հետ կապուած. յիշո՞ւմ էք, երբ ժամանակաւոր հրադադար ձեռք բերուեց, հասարակութեան մի շերտ ընդվզեց՝ ասելով, որ պիտի չկազնէինք, պիտի շարունակէինք: Սովորական տարակարծութիւն է, բայց դրա հիմքում էլ ճշմարտութիւն կայ: Իսկապէս մտածում ես, ո՞րն էր ճիշտը, գուցէ ճիշտը շարունակե՞լն էր, որը գուցէ այլ ելքի կը բերէր: Մարդն այսպիսի էակ է: Ցանկացած ելքի դէպքում արդիւնք է ուզում: Երբ այսօր սովորական, շարքային մարդը, որ ոչ քաղաքականութիւնից է հասկանում, ոչ ռազմական գիտելիքներ ունի, պարզագոյն տրամաբանութեամբ հարցնում է՝ ես այսքան կորուստ տուեցի և ի՞նչ շահեցի, պիտի պատասխանել նրան:

-Բայց կայ՞ պատասխան:

-Կան մարդիկ, ովքեր պարտաւոր են պատասխանել: Մենք անընդհատ թաքնուում ենք ռազմական իրավիճակի պայմաններում գաղտնիութիւն պահպանելու շերտերի թիկունքում, սկսում ենք դառնալ սակաւախօս և չենք ասում ամենակարեւոր բաները: Դրանց մէջ ռազմական գաղտնիք չկայ: Դու պիտի կանգնես, նայես քո ժողովրդի աչքերին ու բացատրես՝ ինչո՞ւ կայացուեց այս որոշումը: Որովհետեւ քո ժողովուրդն է կռուում այնտեղ, ինքը չիմանայ, թէ ինչի համար է թափուում այդ արիւնը, ինչի համար են այդ հսկայական զոհողութիւնները: Մարդը պարզագոյն հարցերի պատասխանների պահանջ ունի, որոնց պետք է պատասխանել: Հո չենք ասում, որ դիրքերի դասաւորութիւնն ասեն և այլն:

Չի կարելի մարդկանց անընդհատ պահել վերջին լարի վրայ

-Ինչո՞ւ չեն ասում՝ վախենո՞ւմ են, խուսափո՞ւմ են:

-Երկու պատճառ կայ՝ կամ չունեն այդ պատասխանը, կամ էլ այն պատասխանը, որ պիտի ասեն, ժողովրդին չի բաւարարելու, և վախենում են ժողովրդի հակազդեցութիւնից: Անընդհատ չի կարելի ասել մարդկանց՝ «այ, դուք չգիտէք, այնտեղ հարցեր կան, որ...»: Իսկ ո՞վ ասաց չգիտենք, ինչո՞ւ ենք թերագնահատում մեզ, գուցէ շատ ակելին գիտենք:

Մարտական գործողութիւնների շրջանում խօսում էին ռազմական իրավիճակներում պատերազմական քարոզչութիւն վարելու կանոններից: Այդ ամէնին հետեւելով՝ իմ կարծիքն ասեմ. անգրագետ, պրիմիտիւ մեթոդներ էին աշխատում: Հազարաւոր ընտանիքներ զաւակներ ունեն սահմանին, պարզագոյն մարդկային մղում է իմանալ, թէ իմ երեխան ինչ վիճակում է: Դրա մէջ ո՞րն է ռազմական գաղտնիքը: Տարրական տեղեկատուութիւն է:

Երբ Սերժ Սարգսեանը հեռուստացոյցով յայտարարեց 18 զոհի մասին, Հայաստանի կէսը գիտեր, որ մեր զոհերի թիւը 50-ից ակել է: Դա՞ է տեղեկատուական պատերազմը: Դա խաղ է մարդկային զգացմունքների հետ: Աննշան դետալ ասեմ. այդ օրերին Տաւուշի մարզի մի գիւղի բնակիչներ գրել էին ինձ և խնդրում էին գտնել իրենց 4 երեխաներին: Նրանց մասին շաբաթներով տեղեկութիւն չունէին և մտածում էին, որ զոհուել են: Ինձնից ընդամենը 15 րոպէ պահանջուեց այդ 4 երեխաներին ողջ-ամողջ գտնել և ասել, որ հանգիստ լինեն: Իմ գտնելու փորձի մէջ ոչ մի հակաքարոզչական կամ մեր երկրի շահերը վնասելու գործողութիւն չկար, բայց 4 ընտանիքները և նրանց հարազատները հանգստացան: Չի կարելի մարդկանց անընդհատ պահել վերջին լարի վրայ: Պէտք է շատ արագ, օպերատիւ տեղեկութիւններ տարածես, դու պիտի լցնես անորոշութիւնը, որպէսզի աղբով չչցուի: Յետոյ արդեօ՞ք պրիմիտիւ չէ մարդկանց ասել. ինչ մենք ենք ասում՝ ճշմարիտ է, ինչ թշնամին է ասում՝ կեղծիք է: Այդ խաղերը վաղուց անցել են:

-Մեր զոհերին զուգահեռ հրապարակում էին հակառակորդի զոհերի թիւը և ասում՝ տեսք, նրանց զոհերը եռապատիկ են: Եւ դա պարբերաբար է շեշտուում: Արդեօ՞ք տեղին են նման վիճակագրութիւններով պարբերական համեմատութիւնները:

-Այսօր Հայաստանում չկա որեւէ պատմաբան, որ յստակ կ'ասի, թէ Սարդարապատի ճակատամարտում մենք ինչքան զոհ ենք տուել, մօտաւոր, իրարից շատ հեռու թուեր են ասում: Ինչքան էլ դաժան ինչի՞ պատմութեան համար կարելորդ արդիւնքն է՝ կայ յաղթանակ, կայ երկիրը փրկելու քայլ, իսկ թէ ինչ գնով եղաւ, սարսափելի անմարդկային բան են ասում, բայց այդպէս է՝ պատմութիւնը չի հանդուրժում վիճակագրութիւն, հաշուի չի նստում դրա հետ: Ինձ համար գրոշի արժէք չունի Ադրբեջանը 18.000 զոհ է ունեցել, թէ՛ 18, 40 զիւղ ակերուեց, թէ՛ 35: Երբ երեւոյթը վերածում ես սովորական մրցութեան, մեր մեղալների քանակն այսքան է, նրանց՝ այսքան, մենք այսինչերորդ տեղում ենք, նրանք՝ այնինչ վարկանիշային աղիւսակում: Մեր քարոզչական պատերազմը շատ էժանագին նոտաների վրա գնաց, ակելի խորը պիտի նայելիք:

-Եւ ի՞նչ պիտի արուէր:

-Ինչի՞ համար է արոււմ քարոզչական պատերազմը... Հասարակական կարծիք ստեղծելու համար: Ընդ որում՝ ոչ միայն քո երկրի ներսում, այլեւ դրսում: Հիմա ի՞նչ բան է դրսի հասարակական կարծիքը: Օրինակ, ի՞նչ գիտէք Կոնգոյում ընթացող քաղաքացիական պատերազմի մասին, կողմերից ո՞րն է արդար, ո՞րն է անարդար: Մեզ ընդհանրապէս հետաքրքիր չէ դա: Իսկ ինչո՞ւ է մեզ թւում, թէ աշխարհին շատ հետաքրքիր է դարաբաղեան պատերազմը: Ի՞նչ հասարակական կարծիքի մասին է խօսքը, երբ մեզ կրակում են, մենք

կրակում ենք, հասարակական կարծիքը որտե՞ղ է կանգնած, այդ կրակոցների ո՞ր հատուածում է կանգնած՝ ոչ մի տեղում: Նրա համար միեւնոյնն է:

Գուցէ արքունի թուայ, բայց նոյնն է նաեւ դիւանագիտութիւնը: Վերջին 25 տարուայ ընթացքում ղարաբաղեան հարցի շուրջ քանի՞ որոշում, բանաձեւ, փաստաթուղթ կայ, եթէ այդ ամբողջ թուաբանութիւնը հաւաքէինք, այս ամբողջ փողոցը ծայրից ծայր կը լցուէր: Ի՞նչ տուեց մեզ այդ ամէն ինչը, երբ այն կողմից կրակում են: Դիւանագիտութիւնն աշխարհում դեռ ոչ մի պատերազմ չի փրկել: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ամբողջ աշխարհի դիւանագիտական միտքն աշխատում էր կանխել պատերազմը, նոյն էլ՝ երկրորդի ժամանակ, բայց չկանխեց: Միտքը չի կարող կանխել պատերազմը, երբ դու որոշել ես, որ պիտի կրակես: Պատերազմի մղումներն այլ պատճառներով են: Ոչ ոք չի կարող սահման դնել, կարգաւորել: Մի ուրիշ բան ասեմ. գնացէք մեր տեղական մամուլի վերջին 2-3 տարիների համարները նայէք, տեսէք քաղաքական, պետական գործիչները, քաղաքական վերլուծաբանները, տեխնոլոգներն ինչպէս էին հաւաստիացնում մեզ, որ պատերազմ չի լինելու: Հիմա այդ մարդկանց խօսքն ի՞նչ արժէք ունի ինձ համար: Հիմա եթէ այդ նոյն մարդիկ ինձ բացատրեն, որ վաղը պետք է այսինչ բանն անել, ո՞նց կարող եմ վստահել նրանց: Երբ երկրի ղեկավարը Ռուսաստանի արտգործնախարարին հարցնում է՝ ինչո՞ւ այսպէս եղաւ, այդ հարցի մէջ ամփոփուած է ամբողջ դիւանագիտական աշխատանքի դատարկութիւնը:

Բանակը կայացած կառոյց չէ, այն անձնագրի կառոյց է

-Առաջնագծում մեր զինուորների գործից յետոյ, թուում էր, թէ դիւանագիտական ճակատում մեր մէջքը կ'ուղղուէր: Ինչո՞ւ այդպէս էլ կորամէջք մնացինք:

-3 օրերի մէջ հերոսականութեան, անձնագրիութեան այդպիսի քանակութիւն, և այդպիսի դրսեւորումներ անհնար էր պատկերացնել: 4-5 տարուայ պատերազմում այդքան բան չի լինում: Երբ կարողում եմ նրանց այդ պատմութիւնները, զարմանում եմ: Այդ մի մատ երեխեքի մէջ որտեղի՞ց կուտակուեց այդքան հերոսականութիւն, անձնագրիութիւն: Այ, դա մեր հարստութիւնն է, դա է, որ պիտի վերցնենք ու սնուենք դրանով:

Շատ անգամներ ենք լսել այս անհեթեթ արտայայտութիւնը՝ «մեր երկրի ամենակայացած կառոյցը բանակն է»: Բանակը չի կարող լինել երկրի ամենակայացած կառոյց, եթէ ամբողջ երկիրը կայացած չէ: Բանակը կարող է դառնալ կայացած երկրի հանրագումարը: Պատկերացրէք՝ տուն էք կառուցում, որտեղ չորս ամուր պատեր են և էլ ոչ մի բան, և ասում էք՝ տունը կայացած պատեր ունի: Շատ լաւ է, որ տունն ամուր պատեր ունի, բայց այդ խեղճ պատերն ինչքան այդպէս կանգնեն, եթէ ներսում բովանդակութիւն չկայ: Էն երեխեքը, ովքեր կանգնած են սահմանին, ամրութիւն պետք է զգան իրենց թիկունքում: Եւ դա պիտի լինի ամուր պետութեան տեսքով, բոլոր կառոյցներով: Բանակը կայացած կառոյց չէ, այն անձնագրի կառոյց է: Դա է ինդիորը: Բանակն արեց ակելին, քան դու արել էիր իր համար: Ինքը քեզ փրկեց:

Մենք ջահ վառեցինք, մեր ճամբան տեսանք

-Երբ մի տարի առաջ զրուցում էինք, ասացիք՝ մեր թոնիրը չի վառուում: Էս օրերին վառուե՞ց:

-ՉԷ, դա թոնիրը չէր: Դա ուրիշ կրակ էր: Թոնիրն այն է, որտեղ հաց է պատրաստուում, որը պիտի կերակրի քեզ: Դա թոնիր չէր, ջահի նման մի բան էր, որ ճամբայ էր լուսաւորում: Մենք ջահ վառեցինք, մեր ճամբան տեսանք: Եւ այդ ճամբան մեր միասնութեան մէջ է, պետք չէ թիկունքից օգնութիւն սպասել, օգնութիւնը դու ես քո էութեամբ, քո մարդ տեսակով, քո թէկուզ թուլութիւններով:

Թոնիրը նոր պիտի վառենք, ջահի կրակը կը բերենք, կը կայցնենք կպչանին, երեւի մի օր կը կարողանանք հաւաքուել և մեր հացը թխենք, որովհետեւ այս ժողովուրդն իսկապէս քաղցում է: Շատ-շատ բաների քաղց ունի՝ արդարութեան քաղց ունի, ազնուութեան քաղց ունի, իր վաստակը տեսելու քաղց ունի, լաւ երկիր ունենալու քաղց ունի: Եթէ չկերակրես, ինքը քեզ կ'ուտի: Չեմ իմանում հասկանում են վերեւներում, թե՞ չեն հասկանում: Ես նոյնիսկ ապշում եմ:

Մի ամիս է՝ մեր երկրի դեկավարը չկանգնեց իր ժողովրդի առջև խօսի: Գնաց խօսեց Գերմանիայում, խօսեց գերեզմանոցում, խօսեց անվտանգութեան նիստին, բա մի անգամ չկանգնե՞ս քո ժողովրդին ասես՝ Ես է վիճակը, պարտաւոր եք իմանալ: Ո՞նց կարելի է մարդուն տեղեկութիւն չտալ: Ենթադրենք, Ես գիւղը գրաւել են, բա ես չիմանա՞մ: Կարո՞ղ է վաղը մեքենայ եմ նստում ու գնում եմ այդ գիւղը: Ինչո՞ւ ամենատարրական բաները չես ասում: Բա ես քո նման ծրիակերին պահում եմ Եսքան տարի իմ հաշուին, որ Էդ ամէն ինչն իմանամ: Ինչո՞ւ պիտի Եսօր տանը նստած ծնողը չորս կտոր լինի, չիմանայ՝ իր երեխան Եսօր ապրո՞ւմ է, թե՞ չի ապրում:

Մենք բոլորս գիտենք, որ դարաբաղեան պատերազմը քաղաքական լուծում չունի: Այն միայն կռուով է լուծուելու:

-Մենք, կարծես, միշտ սպասում ենք, որ դրսից ինչ-որ մէկը կը գայ և կ'օգնի մեզ՝ Ռուսաստանը կը գայ կ'օգնի, Միւսկի խումբը կ'օգնի....

-Մոլորակի վրայ մէկը չկայ, ում մենք հետաքրքրում ենք: Բոլոր դարերի մէջ միայն ինքներս ենք կարողացել պահել մեզ: Աշխարհի մեծերի հոգսը մենք չենք: Մեր հոգսը մեր հոգան է, արիւնը մեզնից են քամում-տանում, մեր երկիրն է աւերում: Կան մարդիկ, ովքեր մտածում են այդ մասին, այլապէս հիմա փլատակների տակ կը լինէինք:

Խնդիրը միայն պատերազմի մէջ չէ: Խնդիրը երկիրը երկիր դարձնելու մէջ է: Ուժեղի հետ չեն կռոււմ, որովհետեւ պարտուելու հաւանականութիւնը մեծ է, թոյլի հետ են գնում կռուելու: Կառուցենք, սարքենք, շէնացնենք, դարձնենք այնքան ուժեղ պետութիւն, որ ոչ մէկի մտքով չանցնի մեզ հետ կռուի: Դա է պատերազմը կասեցնելու միակ ճանապարհը, ոչ թէ կռուելը: Ամբողջ աշխարհի համար պարզագոյն լուծումն է:

Տեսէք, թէ մեր սերունդ ինչ սերունդ եղաւ՝ դժբախտագոյն սերունդ. տեսաւ, թէ ոնց է փլուզուել իսկայական կայսրութիւնը, երկրաշարժ տեսաւ, պատերազմ տեսաւ, սոցիալական դժուարութիւններ տեսաւ, արտագաղթ տեսաւ, ոչ մի լուսավոր բան չտեսաւ: Լաւ, հո մենք դատապարտուած չէինք: Հիմա մենք տագնապ ունենք, որ այս նոյնը ժառանգում ենք եկող սերունդներին: Մենք ուզում ենք նրանց ժառանգել ապրելու իրաւունք, վաստակն ունենալու իրաւունք, հայրենիք յետ գալու իրաւունք ժառանգենք նրանց, ովքեր դրսում են: Ո՞նց անենք դա՝ թաքնուելով, դրսի ուժեղներին օգնութեան կանչելով: Դա էլք չէ:

Երկիրը դու ես, ոչ թէ քո վերնախաւը

-Եւ ո՞րն է ելքը:

-Ելքը գործն է, որն ինչ գնով էլ լինի պէտք է տանել-հասցնել աւարտի : Ես հասկանում եմ մի մարդու կորուստը մի ամբողջ տիեզերքի կորուստ է՝ նայած այդ մարդն ում համար ով է: Երկու երիտասարդ, առաջին կանչի ենթակայ տղաներ ունեմ տանը, Աստուած մի արասցէ, այդ գոհը կարող է նաեւ իմ տղան լինել: Բայց լաւ, այդ դէպքում ի՞նչ անենք, ո՞նց անենք, որ այս ամէնը վերջանայ: Պէտք է, չէ՞, ինչ-որ ձեւով վերջացնել, չի կարելի խնդրից անընդհատ փախչել, այստեղ թաքնուել, այնտեղ թաքնուել, Էն հաշտութեան բանակցութեան, խաղաղութեան պայմանագրի, մադրիդեան սկզբունքների ետեւում: Ինչքա՞ն: Մի կրակոցն այդ ամէն ինչը հողին է հաւասարեցնում: Բայց էդ կրակոցն իմ երեխու սրտին է գալիս: Սա է ամբողջ ողբերգութիւնը: Քանի՞ կեանք մեռնենք, որ մի նորմալ ապրել վաստակենք: Մենք էլ ենք աստծու ստեղծած, ի վերջոյ, մենք էլ ենք ապրել ուզում:

-Ու ի՞նչ պիտի արուի:

-Մենք պիտի մի քիչ լրջանանք: «Բաքւում թէյ խմելու» արտայայտութիւնները պիտի հանենք: Մենք թերագնահատում ենք մեր թշնամուն: Ինքը բաւական ուժեղ և կազմակերպուած էր: Լեզենդներն ու առասպելները, թէ հեսա ծափ կը տանք ու ամբողջ թուրքական բանակը կը նահանջի՝ եւս 15 շրջան թողնելով, հեքիաթային ժանրից են: Սա պատերազմ է 21-րդ դարի նորագոյն մահաբեր զէնքի գործադրմամբ, որտեղ այլեւս ֆիդայական պատերազմներն ու ֆիդայական կռիւները տեղ չունեն:

Նոր խօսում էինք ձեռքբերումների մասին: Ինչքան էլ զարմանալի լինի, պատերազմում կարող է նաեւ ձեռքբերումներ լինեն, այն համախմբուածութիւնը, որ կար, որ տեսանք, քի՞չ էր: Մի հարիւր տարի մեր ժողովրդին էլի հայ կը պահի: Այդպիսի բաներով է երկիրը երկիր դառնում, քեզ նորից արթնացնում է, ասում է՝ ամէն ինչ մեռած չէ, դու դեռ շանս ունես, Էնքա՞ն ներուժ ունես քո թիկունքում, մի յուսահատուի: Եւ ասում է, որ երկիրը դու ես, ոչ թէ քո վերնախաւը, քո իշխանութիւնը: Նրանք գալիս-գնում են: Երկիրը դու ես, Էս հողին կպած, երկրի դարդ ու ցաւով ապրող մարդն է երկիրը: Ու բոլորն են զինուոր, միայն սահմանի վրայ կանգնածը չէ, դաշտում աշխատողն էլ, գործարանում աշխատողն էլ, առաւօտեան ժամը 9-ին աշխատանքի գնացող ու վեցին տուն եկողն էլ: Ամէն մէկն իր խրամատում իր գործը պէտք է նորմալ անի, որ երկիրը երկիր մնայ:

Յօդուածներ

ԼՈՒՍԻՆԷ ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ

Ընկուզենու Տակիներ Աճեցնող Ծերունու Խորագիտութեամբ

Բոլորի համար տեսանելի են այն բացթողումները, որոնք մեր աքիլլեսեան գարշապարի մասին են յիշեցնում մեզ ամէն անգամ, երբ առճակատուում ենք իրականութեան հետ, այսինքն՝ ամէն օր: Մեր ամենախոցելի տեղն այսօր ֆիզիկական, բարոյական եւ հոգեբանական առումներով՝ բանակն է, մեզ ամէն գնով պաշտպանող այն ուժը, դէպի որը

ուղղուած է եւ պետք է ուղղուած լինէր մեր ամբողջ ուշադրութիւնը: Ստեղծուած եւ օրէցօր վատթարացող տնտեսական վիճակը երկրում մնացողները կրել ու կրում են ներքին մի համոզուածութեամբ, որ իրենց զրկանքները իրաւամբ արդարացուած են, որովհետեւ երկրի հիմնական միջոցները բանակի ամրացմանն են ուղղուած: Մարդիկ, տասնեակ տարիներով ատամները սեղմած, դիմացել են՝ հաւատով, որ դժուարին օրերին իրենց զոհաբերութեամբ հայրենիքի վահանն են կռում... Երանի պարզուի, որ յարգելի պատճառներով՝ անվտանգութիւնից ելնելով, իրականութիւնը մեզ գիտակցաբար թիւր է ներկայացուում այսօր՝ մեր չունեցած զէնքի, մեր ժամկետանց տեխնիկայի մասին, եւ իրօք արդարացուած լինեն մեր զրկանքները...

Բայց կայ մի ոլորտ, որտեղ յստակ կարող ենք տեսնել, թէ ինչ է կատարուում, եւ որտեղ կատարելիք ներդրումների գլացումը մեզ համար անիմաստ կը դարձնի նաեւ բանակի գոյութիւնը, աւելին, ապագայ հզօր բանակի գոյութիւնը հէնց նրանից է կախուած լինելու...

Ոչ ոք չի առարկի, որ հայութեան համար ամենակարեւոր մտահոգութիւններից մէկը պիտի լինի ժողովրդագրական գծապատկերում վերընթացի չգոյութիւնը: Դրան հակառակ՝ պարտադիր չէ լինել վիճակագիր՝ պատկերացնելու համար նոյն գծապատկերը մեզ հետ հակամարտող Ադրբեջանում եւ մեր դարաւոր ախոյեան Թուրքիայում: Եթէ այսօր հպարտութեամբ ենք նշում, թէ 150 հազար բնակչութիւն ունեցող Արցախը Հայաստանի օգնութեամբ կարողանում է դիմագրաւել եւ ետ շարտել անգամ վերջին տեխնիկայով զինուած մեծաքանակ թշնամուն, ապա վաղը դրանով հպարտանալու առիթ գուցէ այլեւս չունենանք, եթէ այսօր չանհանգստանանք բնակչութեան թուի կրկնապատկմամբ ու բազմապատկմամբ... Եթէ այսօր դեռ կարողանում ենք պարծենալ մեր ուղեղներով, որոնք փայլում են գիտութեան այնպիսի ոլորտներում, որոնց դժուար թէ մօտենան թուրքն ու ադրբեջանցին, ապա վաղը կը զգանք, որ սխալւում ենք, որովհետեւ օրէցօր սրընթաց աւելանում են գիտութեան ու տեխնիկայի այն ոլորտները, որոնք առաջընթաց են արձանագրում ոչ թէ նոր գիւտի, այլ կենցաղում եւ տեխնիկայի մէջ նորարարութիւնների կիրառման շնորհիւ: Իսկ այդպիսի առաջընթացին հասնելն ու առաջատար դիրք զբաղեցնելը ժամանակի խնդիր է ընդամենը: Եւ այս ենթապատկերին չենք ուզում գալիքում մեզ տեսնել ընկճուած՝ մեր փոքր քանակի, մեր անշրջահայեացութեան, մեր խեղճութեան պատճառով... Մեր ուժը նաեւ մեր թուաքանակն է լինելու, ինչն էլ իր հերթին պիտի զուգահեռուի մարդու մէջ մարդու բարձր որակները դաստիարակելուն եւ նոր կառուցելիք հայրենիքում բարձր ու վեհ գաղափարների իրականացմանը...

Յետաքրքիր մի առաջարկութիւն կարող է համոզիչ լինել թուաբանական փոքրիկ հաշուարկով: Անշուշտ, տնտեսագետ ու իրաւաբան չլինելով՝ չենք յաւակնում համապատասխան հիմնաւորումներ ներկայացնել՝ դրանք թողնելով նշած մասնագետներին:

Վիճակագրական տուեալների կարիք էլ չկայ. անհրաժեշտութեան դէպքում անմիջապէս կարելի է ճշգրտել պատկերը: Բայց մօտաւոր թուերով տեսանելի ու պարզորոշ կը դառնայ ասելիքի ուղղութիւնը:

Գիտենք, որ Հայաստանում (Արցախի հետ միասին) տարեկան մօտաւորապէս 35,000-40,000 երեխայ է լոյս աշխարհ գալիս: Նաեւ գիտենք, որ մօտաւորապէս այդքան՝ մի փոքր պակաս, քաղաքացի էլ հեռանում է կեանքից: Միայն այսքանն էլ բաւարար է՝ հասկանալու, որ լաւատեսութեան հիմքեր չունենք: Եւ միայն այն հանգամանքը, որ տնտեսական անորոշ վիճակը թոյլ չի տալիս նորաստեղծ ընտանիքներին ունենալ մէկից, կամ լաւագոյն դէպքում՝ երկուսից աւելի երեխայ, արդէն ոչ միայն աճ չգրանցելով հանդերձ գոնէ քանակը պահպանելու յոյս չի տալիս, այլեւ կրճատման վտանգի մասին է աղաղակում տասնամեակներով: Այս մասին նորութիւն չէ ասածը (վիճակագրական տուեալները հասանելի են բոլորին եւ խօսուն են առաւել): Կայ եւ աւելի վատթարը, երբ ընտանիք կազմելու հեռանկարը յետաձգուած է անյայտ ու անորոշ ժամանակով:

Պետութիւնը որոշակի քայլեր ձեռնարկում է՝ նորածինների համար ծնողներին խորհրդանշական գումար յատկացնելով: Սակայն դա քիչ է:

Պետութիւնը թերեւս աւելին անել ի վիճակի չէ: Սակայն մենք ունենք օրինակներ, որոնք խօսուն փաստեր են, որ այս ոլորտում ներդրուած իւրաքանչիւր դրամը ոչ միայն չի կորչում, այլեւ վերադառնում է բազմապատկուած՝ ամուր եւ հզօր ընտանիքի տեսքով, դպրոցական նոր սերնդի խտութեամբ, հոգեբանական ամուր յենարանի զգացողութեամբ, առաւել մեծ հաւատով, որ մեզ արմատախիլ անել անհնար է... Սա նաեւ հակառակորդի համար կը լինի հոգեբանական ճնշում, որը հարկ եղած

դէպքում կարող է արագօրէն վերածուել ուժայինի: Յարգանքի ու մեծարանքի արժանի բոլոր բարերարների կողքին սիրով, երախտագիտութեամբ ու ակնածանքով ենք ամեն անգամ մտաբերում բարերար ու նուիրեալ Լեւոն Հայրապետեանին, որ իր բոլոր մեծ երախտիքների կողքին կարողացաւ նաեւ կազմակերպել այն եօթ հարիւր երիտասարդ զոյգերի անմոռանալի հարսանեաց հանդէսը, որոնք լուսաթել աղանիների պէս յոյսով, հաւատով ու սիրով էին լցրել Արցախ աշխարհն ու համայն հայութեան սիրտը, որոնք յաջորդ տարին նոյնքան նոր քաղաքացիներ էին պարգեւել հայրենիքին, եւ ստեղծել այս անգամ արդէն 1400 զոյգերի դիմումների հոսքը՝ կրկնելու հարսանեաց այդ ինքնատիպ ծեսը իրենց համար...

Առաջին հարսանիքից ծնուած երեխաներով վեց տարի անց շուրջ քառասուն առաջին դասարաններ կազմուեցին: Սա երկրաչափական առաջատուութեամբ (պրոգրեսիայով) աճ ապահովող ընթացք է, որ ակնյայտօրէն գործում է:

Նպատակը, սակայն, եղած փաստերով հիացմունք ու ոգեւորութիւն արտայայտելը չէ միայն, այլեւ կառուցողական առաջարկութիւն անել: Շատ նուիրուած, հայրենասէր, ազնիւ սրտեր

ուներք արտերկրում, որոնք անչափ շատ են ուզում օգնել հայրենիքին ուժեղանայ, հզորանայ, անպարտ լինել... Սակայն յաճախ հիասթափուլթիւն ապրած հայորդիներ են նրանք, ինչպիսին էր Գալուստ Գիւլբենկեանը, ինչպիսին էր ինչ որ տեղ նաեւ Քըրք Քըրքորեանը: Նրանք ցաւալիօրէն համոզուած են, որ իրենց աղբիւրի կենսատու ջուրը չի հասնելու հայրենիքի այն մարզերին, որոնց համար նախատեսուած էր... Իսկ եթէ նրանք համոզուած լինէին, որ իրենց աղբիւրը սրտացաւօրէն ջրամբարոււմ է՝ հրատապ ու անհրաժեշտ ուղղութեամբ բացուած հոսքով նպատակակետին հասնելու, չէին վարանի... Կարծում ենք վաղուց ժամանակն է ներդրում կատարել յանուն ժողովրդագրական աճի. դա այն ոլորտն է, ուր ներդրուած իւրաքանչիւր կաթիլը մի ծիլ կարող է ապրեցնել, պահել հայրենիքում... Պէտք է ստեղծել դրամատուն, որտեղ արուած ներդրումներին, դրանց տեղաշարժներին հնարաւորութիւն կ'ունենայ հետեւել իւրաքանչիւրը: Բանկը կը ղեկավարի ընտրուած ազնիւ տնօրէնների խորհուրդը: Այստեղ ամէն ինչ հասցեական է լինելու:

Ծնուած իւրաքանչիւր երեխայի համար իր անունով հաշիւ է բացուելու դրամատանը: Եւ բոլոր երեխաները որոշակիօրէն ապահովուած կը լինեն, երբ չափահաս դառնան: Թէ որքան գումար անհրաժեշտ կը լինի սկզբնական շրջանում, դժուար չէ հաշուել: Եթէ նոյնիսկ իւրաքանչիւրին տրուելիք գումարը 2000 դոլար լինի, առաջին տարում ծնուած 35,000 երեխաներին պէտք կը լինի 70 միլիոն դոլար, որ մեծ գումար չէ գործարար հայերի այն տասնեակի համար, ովքեր ուզում են շօշափելի ու տեսանելի կերպով օգնել հայրենիքին: Իսկ եթէ նրանց թիւը տասնեակը անցնի, աւելի մեծ կը լինի ծննդեան առթիւ իւրաքանչիւր երեխայի ստանալիք առաջին ընծան... Աւելորդ է ասել, որ դրամատուն լինելով, այն աշխատելու եւ տարեցտարի բազմապատկելու է նախնական այն գումարը, որ հաւաքուած կը լինի առաջին տարում: Եւ հետզհետէ հզօրացող դրամատունն ազատ կը լինի երեխաներին վերաբերող նոր ծրագրերի համար նոյնպէս յատկացնել գումար: Համոզուած եմ, որ ամէն տարի նոր բարերարներ կ'աւելանան... Սա ազգային դրամատուն կը լինի՝ յատուկ ուղղութեամբ, հասցեական աշխատող, գումարների հոսքերը հսկող, որտեղից ոչ միայն ոչինչ չի կորչի, այլեւ վստահութեան հետ կը վերադարձուի մարդկայնութիւնը՝ ի փառս հզօր հայրենիքի եւ յերախտագիտութիւն արժանապատիւ կեանքով ապրող հոծ ու ստուար սերունդների: Ծնողների հոգսը մասամբ իր վրայ վերցնող այս բանկը, որ զբաղուած կը լինի երեխաների արժանապատիւ ներկան ու ապագան ապահովելով, բառի փոխաբերական եւ ուղիղ իմաստներով ծնող կը դառնայ՝ ամէն տարի գրանցելով իր զաւակների թուաքանակի երկրաչափական առաջատուութեամբ աճը: Նրա ծնողական հայեացքից ոչ ոք դուրս չի մնայ: Եւ այլեւս չի լինի անվստահութիւն վաղուայ հանդէպ, այլեւս չի լինի արտահոսք երկրից, այլեւս գիւղերում չեն լինի տասնամեակներով երեխայի ձայն չլսած բակեր, չեն լինի կամ կը նուազեն պատճառները չորս, հինգ եւ աւելի երեխայ չունենալու համար, քանի որ բանկի տնօրէնների խորհուրդը հոգատարութիւն եւ ուշադրութիւն կը ցուցաբերի առաջ եկող խնդիրները հարթելու համար: Չեն լինի որբանոցում շաբաթուայ վեց օրը կիրակնօրեայ ընտանեկան ջերմութեան անհամբերութեամբ սպասող եօթ հարազատ քոյր-եղբայրներ, որոնք այնտեղ են միայն այն պատճառով, որ արտագնայ աշխատանքի մեկնած հայրը Ռուսաստանում է, իսկ երիտասարդ մայրն ի գօրու չէ միանգամից տասը երեխաների հոգսը քաշելու (սա իրական պատմութիւն է՝ մէկը բազմաթիւ նման պատմութիւններից)... Չեն լինի բազմազաւակ անապահով ծնողներ՝ անարգական «ցնկնել» բառով արհամարհուած եւ ծաղրուած... Որովհետեւ հետզհետէ կ'աւելանան բազմազաւակ ապահովուած ընտանիքները, եթէ համոզուած լինեն, որ Աստուծոյ ողորմածութիւնից բացի, իսկ որ ճշգրիտ կը լինի ասել՝ հէնց

այդ ողորմածութեամբ, իրենց ազգակից մեծ Մարդկանց համատեղ մեկնած Ձեռքը մեծապէս օժանդակելու է իրենց: Իւրաքանչիւր յաջորդ երեխայի համար յատկացուող գումարի չափը կարող է կրկնապատկուել կամ էլ ավելի մեծանալ:

Մի քիչ էլ երեւակայենք: Ենթադրենք, մինչեւ հինգերորդ՝ Նորածին երեխան կը մեծանայ, Նրա ավագ քոյր ու եղբայրները, ծնողներին օգնելով, կարող են չորրորդ երեխային տրուած գումարով ձեռք բերուած փոքրիկ ֆաբրիկայում նրան յատկացուած գումարով որեւէ գործ ձեռնարկել ու իրականացնել (գորգ գործել, կիրառական եւ դէկորատիւ արուեստի ինքնատիպ նմուշներ պատրաստել եւ այլն. այս մասին էլ կարելի է հոգ տանել՝ ուղղորդելով բարեկամական խորհրդատուութեամբ), որը եկամուտի աղբիւր կը դառնայ՝ ընտանիքի անդամներին ապահովելով աշխատատեղերով... Իսկ երրորդ երեխան (որը իւրաքանչիւր ամուսնական զոյգի իրական ներդրումն է բնակչութեան թուաքանակի աճի մէջ, քանի որ երկու երեխան դեռեւս ո՛չ յաւելումը, այլ լոկ ինքնավերարտադրումն է) տանը համարժեք գումար կը ստանայ... Գուցէ անիրական, խիստ երեւակայական է թւում այս ամենը, գուցէ թերահաւատութեան առիթ է տալիս, սակայն Ապրիլի քառօրեայ պատերազմը մեր շատ համոզմունքներ ջախջախեց՝ ապացուցելով, որ մենք ունակ ենք կայծակնային արագութեամբ համախմբուելու եւ առիծների նման նետուելու սեփական հողի թիզը պաշտպանելու, միաժամանակ շատ բան ապացուցելու աշխարհին եւ հաւատարմութեան ու սխրանքի դասեր տալու...

Թերահաւատութեան առնչութեամբ տեղին եկաւ մի պատմութիւն: Մի թագաւոր շքախմբով անցնելիս է լինում մի գիւղով եւ նկատում է տարիների ծանրութիւնից կորացած մի ծերունու, որը ինչ որ տնկիներ էր աճեցնում: Մօտենալով՝ հարցնում է, թէ ինչ է աճեցնում, եւ լսելով պատասխանը, թէ՛ ընկուզենիներ, զարմանում է, յետոյ շքախմբով հանդերձ ծիծաղում, ապա հեզնելով բացատրում, որ, ախր, այդ ընկուզենիները մի երկու տասնեակ տարի անց միայն բերք կը տան, ու ծերունին հաւանաբար այդպէս էլ դրանց բերքը չի տեսնելու: Ծերունին նոյն հանդարտութեամբ պատասխանում է, թէ՛ թագաւորն ապրած կենայ, եթէ բոլորն այդպէս մտածէին, հիմա ընկուզենի չէր լինի... Պատասխանից հիացած թագաւորը հրամայում է իմաստուն ծերունուն մի քսակ ոսկի տալ: Քսակը վերցնելով՝ ծերունին գոհունակութեամբ ասում է. «Ես իմ բերքն արդէն ստացայ»: Թագաւորն ապշում է ծերունու խորագիտութեամբ եւ հրամայում եւս մի քսակ ոսկի տալ նրան: Ծերունին վերցնելով՝ խօսում է. «Արքայ՛, ես առաջին տարում արդէն երկրորդ բերքն ստացայ»...

Չենք ասի, թէ ամէն տարի կազմակերպուող հեռուստամարաթոնները՝ խմելու ջրի, ճանապարհների, դպրոցների վերանորոգման եւ այլնի համար ավելորդ են, քաւ լիցի: Սակայն ո՛ւմ պէտք կը լինի գիւղ հասած ջուրը, եթէ արդէն այնտեղ վազվզող մանուկների աղմուկը չլինի, որոնք տասնամեակներ առաջ երբեմն միասին կուժերը ուսած՝ մեծ սիրով վազում էին դիմացի սարի աղբիւրը՝ ջրի: Ո՛ւմ պէտք կը լինի ճանապարհը, եթէ նրանով դպրոց շտապող մանկական շարքերը չլինեն, եւ ո՛ւմ պէտք կը լինի այդժամ դպրոցի վերանորոգուած շէնքը...

20 Ապրիլի, 2016

Երեւան

Նկարին մէջ Լուսինէ Աւետիսեան՝ բանաստեղծ, գրականագետ, բան. գիտ. թեկնածու ծնողներ՝ Արարատ Աւետիսեան (ֆիզիկոս), Աիդա Մանուկեան (ֆիզիկոս):

Անխոնջ Ցեղասպանագետը

Երանուհի Ղազարեան

Ես մինչեւ ուղն ու ծուծս հայ եմ, որ կը նշանակէ՝ յամառ, եռանդուն, հետեւողական եւ դժուարութիւններու առջեւ երբեք չընկրկող:

Վահագն Տատրեան

Երբ կ'ոգեկոչենք Հայոց Ցեղասպանութեան մեկուկէս միլիոն նահատակները, երբ մեր արդար դատին ճանաչումը կ'անկնկալենք աշխարհէն եւ հատուցում կը պահանջենք եղեռնագործին ժառանգներէն, պարտինք նաեւ արժանին մատուցել իր կեանքը փաստերու որոնումին եւ Ցեղասպանութեան ծանօթացման նուիրած ցեղասպանագետ, պատմաբան, ընկերաբանութեան Դոկտ. Փրոֆ. Վահագն Տատրեանին, նշելով միաժամանակ իր ծննդեան 90-ամեակը:

Վահագն Տատրեան ծնած է Պոլիս Մայիս 27, 1926-ին: Մեծ հայրը 19րդ դարու վերջաւորութեան Կեսարիայէն փախելով կ'ապաստանի Անքարայի Չորում քաղաքը, ուր կը զբաղի առեւտրով: Հայրը, երիտթուրքերու կուսակցութեան անդամ, եղած է դատական պաշտօնէայ: Երկուքն ալ ծաւալած են բարեսիրական գործունեութիւն, որու ծիրէն ներս առաջինը կառուցած է եկեղեցի, իսկ երկրորդը հիմնած է ազգային դպրոց: Այս պատճառներով, երբ կը սկսի Ցեղասպանութիւնը, նահանգապետը կը հրահանգէ աքսորել միայն Տատրեան ընտանիքը, մինչ Չորումի բոլոր Հայերը կ'ոչնչացուին: Ցեղահանութեան ընթացքին ընտանիքը կը կորսնցնէ բազմաթիւ անդամներ, իսկ պատերազմէն վերջ հայրը կը վերադառնայ Պոլիս:

Նախնական կրթութիւնը Սկիւտարի ազգային դպրոցին մէջ ստանալէ ետք, Վահագն Տատրեան կ'ընդունուի Պոլսոյ Վիեննական Մխիթարեաններու վարժարանը: Ուսողութեան մրցոյթի մը մասնակցելով, կրթաթոշակ կը ստանայ Պեռլինի համալսարանէն, ուր կը մեկնի ուսողութեան հետեւելու: Երկու տարի վերջ կ'անցնի Վիեննայի համալսարան: Այստեղ իր փրոֆեսորներէն մէկը, հայ ըլլալը իմանալով, կը յորդորէ կարդալ Ֆրանց Վերֆէյի «Մուսա լեռան քառասուն օրեր»ը: Կը կարդայ ու կը ցնցուի: Կը կարդայ նաեւ Պալաքեան եպիսկոպոսի «Հայկական Գողգոթա»ն, որմէ յետոյ կը հրաժարի ուսողութենէն ու կը հետեւի պատմութեան: Ապա կ'անցնի Ցիւրիխի համալսարան, ուր կը մասնագիտանայ միջազգային իրաւաբանութեան մէջ: Ի վերջոյ, Շիքակոյի համալսարանին մէջ կ'ուսանի ընկերաբանութիւն եւ 1954-ին կը ստանայ Փիսոփայութեան Դոկտորի կոչում:

Ան որպէս հետազօտող աշխատած է Հարվարտի մէջ, դասաւանդած է Մասաչուսեցի Թեքնոլոյկիական Ինստիտուտի (MIT)-ի (հիւր փրոֆեսոր), Տյուք համալսարանի (այցելու փրոֆեսոր), Այտահօի, Պոսթոնի, Ուիսքոնսինի, Ֆլորիտա Աթլանթիք համալսարաններուն մէջ: Ֆրանսերէն, Անգլերէն, Գերմաներէն լեզուներով դասախօսութիւններ ներկայացուցած է աշխարհի բազմաթիւ համալսարաններու, գիտական-հասարակական կեդրոններու մէջ (Պեռլինի Ազատ համալսարան, Միւնխենի, Փարմայի, Թորինոյի, Ցիւրիխի, Ուփսալայի,

Ֆրանսֆոլորթի, Զեօլի, Պոխումի, Միւսաթրի, Ամսաթրսամի, Ութրեխթի, ժնեւի, Պրիւքսեյի համալսարաններ, Փարիզի UNESCO կեդրոն, Միացեալ Ազգերու Նիւ Եորքի կեդրոն, դատական աստաններ): Ճոն Մարշալ Իրաւաբանական Դպրոցի 100-ամեակին հանդիսացած է գլխաւոր բանախօսը: Ան մասնակցած է ցեղասպանութեան սիւթով բազմաթիւ համագումարներու, մշտարթուն հակազդողը եղած է Ցեղասպանութիւնը ժխտող հակահայ յօդուածներու, իսկ 1995-ին եղած է առաջին գիտնականը որ հրաւիրուած է Բրիտանական Խորհրդարան դասախօսելու Ցեղասպանութեան 80-ամեակին առթիւ:

1970-91 որպէս ընկերաբանութեան փրոֆեսոր ծառայելէ ետք Նիւ Եորքի Նահանգային համալսարանէն Ներս (SUNY GENESEO), Վահագն Տատրեան կը փոխէ իր ասպարեզին ուղղութիւնը, ամբողջութեամբ նուիրուելու Հայոց Ցեղասպանութեան ուսումնասիրութեան, դրդուելով «հայ Նահատակներու յիշատակը անշեջ պահելու» հրամայականէն: Երկար տարիներ կ'աշխատի որպէս տնօրէն Կուկենհայմ Հիմնարկի հովանաւորած ցեղասպանութեան ուսումնասիրութեան ծրագրին, որու առաջին կարեւոր ձեռքբերումը կ'ըլլայ հրատարակութիւնը 1995-ին History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus (Պատմութիւն Հայոց Ցեղասպանութեան. ցեղային ընդհարում Պալքաններէն մինչեւ Անատոլիոյ մինչեւ Կովկաս) ծաւալուն գիրքը, որ արդէն հասած է 7րդ տպագրութեան եւ թարգմանուած տարբեր լեզուներու: «Այս ուսումնասիրութիւնը ունի երկու գլխաւոր նպատակ», կը շեշտէ հեղինակը. «1) քննել Ա. Համաշխարհային պատերազմի Հայոց Ցեղասպանութիւնը Օսմանեան-թրքական, ինչպէս նաեւ Կայսերական Գերմանիոյ եւ Աւստրիոյ, պատերազմի ընթացքին Թուրքիոյ քաղաքական եւ ռազմական դաշնակիցներուն, պաշտօնական փաստաթուղթերու հսկայական ժողովածուին ընդմէջէն, 2) քննական վերլուծումի ենթարկել այդ Ցեղասպանութիւնը պատմական տեսակետէ»: Իսկ Ռոճըր Ու. Սմիթ, Քոլէճ ռֆ Ուիլիամ Էստ Մերի-ի Կառավարման փրոֆեսոր, կը գրէ «հազուադիւտ գիրք մըն է, որու պատրաստութիւնը տեւած է աւելի քան 20 տարի, որու ընթերցումը հետաքրքրաշարժ է, տեսադաշտը ամբողջական, եւ նկարագրած եղելութիւններու փաստագրութիւնը անգերազանցելի»:

1996-ին լոյս կը տեսնէ ուրիշ կարեւոր գիրք մը, German Responsibility in the Armenian Genocide: A Review of the Historical Evidence of German Complicity (Գերմանական Պատասխանատուութիւնը Հայոց Ցեղասպանութեան մէջ. Տեսութիւն Գերմանական Մեղակցութեան Պատմական Փաստին), արդէն երրորդ տպագրութեան մէջ, իսկ 1999-ին՝ Warrant for Genocide: Key Elements of Turko-Armenian conflict (Հրաման Ցեղասպանութեան. Գլխաւոր տարրեր Թուրք-Հայկական Ընդհարումին) եւ Key Elements in the Turkish Denial of the Armenian Genocide: A Case Study of Distortion and Falsification (Գլխաւոր տարրերը Թուրքերու կողմէ Հայոց Ցեղասպանութեան ժխտումին. Աղաւաղումի եւ Կեղծումի Յատուկ Ուսումնասիրութիւն):

Նորագոյն գիրքը՝ Judgment at Istanbul: The Armenian Genocide Trials 1919-22 (Պատավճիռ Իսթանպուլի մէջ. Հայոց Ցեղասպանութեան Պատավարութիւնները 1919-22), համահեղինակութեամբ Թաներ Աքչամի, լոյս տեսած է թրքերէն 2008-ին, իսկ 2011-ին անգլերէն, Հայաստանի եւ աշխարհատարած Հայութեան պատմական, քաղաքական, ընկերային եւ մշակութային ժամանակակից հարցերու ուսումնասիրութեան եւ փաստագրութեան նուիրուած միջազգային կեդրոնին՝ Չօրեան Հիմնարկին կողմէ, որու Ցեղասպանութեան ուսումնասիրութեան բաժնին տնօրէնն է Փրոֆ. Տատրեան 1999-էն

ասդին: Առաջին համատեղ հրատարակութիւնը համաշխարհային գետնի վրայ Յայոց Յեղասպանութեան ամենէն համբաւովոր մասնագետներուն, «աշխատութիւնը լիովին հիմնուած է իսկական եւ վաւերացուած փաստաթուղթերու վրայ, առաջին ամբողջական փաստագրութիւնն է դատավարութեանց, ատենի մամուլին, ազգային ատեանի մը կողմէ զանգուածային վայրագութեան մը առաջին յաջող քրեականացման»:

Փրոֆեսորը հեղինակն է նաեւ փաստագրական մենագրութիւններու, հանրագիտարանային արձանագրութիւններու, թարգմանութիւններու, գրախօսականներու, տարբեր լեզուներով հրաւաբանական եւ այլ գիտական հարիւրաւոր յօդուածներու (համեմատական ցեղասպանագիտութեան հարցեր, ցեղասպանութեան իրաւական եւ հոգեբանական վերլուծում, եւլն): 1980-ական թուականներուն հեղինակած է առանձին յօդուածներ Յայոց Յեղասպանութեան մէջ թրքական բանակի զինուորներու, թուրք բժիշկներու, բանտերէն արձակուածներու դերին մասին: Մինչ կիզակետը Յայոց Յեղասպանութիւնն է, ան ազդեցիկ եղած է նաեւ ցեղասպանութեան ակտի լայն բնոյթի հարցերուն վրայ (Յրեական, Ամերիկայի Յնդիկներու, Ռուսաստանի):

1998-ին յատուկ հանդիսութեամբ Վահագն Տատրեան կ'ընդունուի ՀՀ Գիտութեան Ազադեմիայի շարքերը եւ նոյն ատեն կը պարգեւատրուի ՀՀ մշակութային բարձրագոյն՝ Խորենացիի անուան շքանշանով: 2005-ին, Յայոց Յեղասպանութեան 90-ամեակի եւ Հայաստանի մէջ դասախօսութիւններու շարքի մը առիթով Վ. Տատրեան Պատուոյ Փրոֆեսոր կը հռչակուի երկու հայկական համալսարաններու կողմէ եւ կը պարգեւատրուի երեք ոսկի մետալով: Նոյն տարին Ամերիկայի Յեղասպանութեան Գիտնականներու Միջազգային Ընկերակցութիւնը, իր վեցերորդ երկամեայ համագումարի ընթացքին փրոֆեսորին կը շնորհէ Lifetime Achievement Award – առաջինը այդ կազմակերպութեան: Դարձեալ 2005-ին, իրեն կը շնորհուի Էլլիս կղզիի Պատուոյ Մետալը: Վերոյիշեալներէն զատ ան արժանացած է ՀՀ երեք նախագահներուն, Արցախի Կրթական Նախարարութեան, Հայաստանի Սփիւռքի Նախարարութեան, հայ եւ օտար համալսարաններու, եկեղեցական եւ հասարակական հաստատութիւններու շքանշաններուն, պատուոյ գիրերուն ու տիտղոսներուն:

«Ձախջախիչ փաստերով կրնամ գիտական աշխարհին ապացուցել Յայոց Յեղասպանութեան իրողութիւնը», կ'ըսէ Վահագն Տատրեան: Հայերէն, Գերմաներէն, Անգլերէն, Ֆրանսերէն, Թրքերէն, Օսմաներէն լեզուներու իր հմտութիւնը կարելիութիւնը ընծայած են իրեն քսանհինգամեայ փաստերու որոնումի ընթացքին բուն աղբիւրները ուսումնասիրելու: Եւ այդ փաստերը պետք էին ըլլալ «տեղին, ճշգրիտ, անվիճարկելի, ստուգելի», չորս պայմաններ, որոնք անհրաժեշտ են զանոնք ընդունելի կացուցանելու: Օգտագործած է հայկական կամ թրքական նախապաշարումներէ զուրկ, Օսմանեան Կայսրութեան դաշնակից Աւստրիոյ եւ Գերմանիոյ արխիւներ (20 տարուան մէջ 18 անգամ գտնուած է Պոնն): Եւ այդ արխիւներուն մէջ յայտնաբերած է բոլոր փաստերը կանխամտածման, ցեղասպանական մտադրութեան, կազմակերպումին, գործադրութեան – այրելով, խեղդելով, մորթելով, խոշտանգելով: «Որքան ալ բժախնդիր ըլլան փճացողները, որոշ փաստաթուղթեր կ'ազատին», կ'ըսէ ան: Փաստաթուղթեր՝ ռազմական ատեաններու արձանագրութիւններէ, խորհրդարանային վիճաբանութիւններէ, հարցաքննիչ մարմիններէ, վաւերացուած պատճեններէ, գերմանացի դեսպաններու զեկոյցներէ, Գերմանիոյ եւ Աւստրիոյ արխիւներէ: «Հաւաքած եմ այնքան նիւթ, որ կրնամ տաստասնիզդ հատոր հրատարակել», կը շեշտէ:

Ըստ փրոֆեսորին, ցեղասպանութիւնը ձեւ մըն է ընկերային համակարգ մը վերակառուցելու՝ կազմակերպուած ցեղային զտումի ընդմէջէն – բազմատարր ընկերութիւն մը վայրագ կերպով կը վերածուի քիչ թէ շատ միատարր ընկերութեան մը: «Յայոց Ցեղասպանութեան ամենէն յատկանշական երեւոյթը ոճիրներու մնայուն անպատժելիութիւնն է: Նախ՝ 1894-96 Ապտուլ Յամիտի ջարդերը, երկրորդ՝ 1909-ի Ատանայի ջարդերը եւ ի վերջոյ՝ 1915 Յայոց Ցեղասպանութիւնը: Եթէ պատժուած ըլլային ասոնք, հաւանականութիւն կար որ հրեական Ողջակիզումը մտածուած չըլլար Բ. Յամաշխարհային Պատերազմի Նացիներէն»:

Վերջին տարիներու հարցազրոյցներէ կը քաղեմ Վահագն Տատրեանի կարծիքը որոշ հարցերու շուրջ.

հ. Ի՞նչ ընդհանրութիւն կայ Յրեական Ողջակիզումին եւ Յայոց Ցեղասպանութեան միջեւ:

պ. Ընդհանուր շատ բան կայ, բայց տարբերութիւններ ալ կան: Գլխաւորը այն է, որ մեր ժողովուրդը ոչնչացուեցաւ իր պատմական հայրենիքին մէջ, իսկ Յրեաները այլ երկիրներու մէջ: Յայերու պարագային չարագործութիւններուն մէջ զանգուածային մասնակցութիւն ունեցած է նաեւ հասարակ ժողովուրդը, իսկ Յրեաներու Ողջակիզումը յատուկ յանցագործներու կողմէ իրականացուած է: Յրեաները փոխհատուցում ստացած են, իսկ հայ զոհերը մոռցուած են:

հ. Ի վերջոյ Թուրքիան կ'ընդունի՞ Յայոց Ցեղասպանութիւնը:

պ. Կ'ընդունի եթէ տկարանայ ... եթէ յաջողի մտնել Եւրոմիութիւն, ապա նաեւ ստիպուած կ'ըլլայ իրականցնել ժողովրդավարական սկզբունքներ ... եթէ Յայաստանի կառավարութիւնը պաշտօնապէս յայտարարէ «մենք հատուցումէ կը հրաժարինք» ...

հ. Յայ եւ թուրք պատմաբաններու երկխօսութեան մասին ...

պ. Ժամանակի անիմաստ վատնում:

հ. Յայ-թրքական արձանագրութիւններուն մասին ...

պ. «Չեզոքութիւն» ... շատախօսութիւն եւ թեթեւսովիկութիւն ... թրքական խորամանկութիւն մըն է ... խաղ կը խաղան մեզի հետ:

հ. Կա՞ն արդեօք երիտասարդ պատմաբաններ որ կը շարունակեն այս գործը եւ կը հետապնդեն Յայոց Ցեղասպանութեան հարցը:

պ. Ասպարեզի մտահոգութիւնը կայ ... կան շատեր որոնք կը սկսին եռանդով, ապա կը փոխեն իրենց ճիւղը:

հ. Ի՞նչ կ'ուզէիք ըսել մեր հայ երիտասարդութեան:

պ. Հասկնալ եւ գնահատել հայ ժողովուրդը եւ անոր կրած տառապանքը, նուիրուածութեան զգացում մը ունենալ եւ զոհողութեան պատրաստ ըլլալ: Օգտակար ըլլալ հայութեան եւ չտարուիլ միայն անձնական շահերով:

Մայիս 27, 2011-ին, Վահագն Տատրեանի ծննդեան 85-ամեակին առիթով, ՀՀ Նախագահ Սերժ Սարգսեան կը գրէր իր շնորհաւորական ուղերձին մէջ «Դուք մեր ժամանակների մեծագոյն հայ գիտնականներից էք, ում գիտական գործունեութիւնն ու աշխատանքներն ունեն մեծ հասարակական-քաղաքական հնչեղութիւն: Ձեր աւանդը Հայոց Ցեղասպանութեան միջազգային ճանաչման եւ ժխտողականութեանը փաստարկուած ու ծանրակշիռ հակահարուածներ հասցնելու գործում շարունակաբար տալիս է իր տեսանելի արդիւնքը»:

Երախտապարտ ենք հայ ժողովուրդի արժամաւոր զաւակին, «մինչեւ ուղն ու ծուծը հայ» մեծ գիտնականին իր նուիրումին, անխոնջ աշխատանքին ու Հայոց Ցեղասպանութեան փաստարկութեան ծիրէն ներս իր անգնահատելի ներդրումին համար: Երանի գտնուիլն իր աւանդը շարունակողներ:

Ձեր 90-ամեակը շնորհաւոր, մեծարգոյ փրոֆետոր: Կը մաղթենք երկար կեանք եւ ամենայն բարիք:

Տեսակէտ

ՄԵՐ 100+1րդ ԴԱՍԱՊԱՀԸ

(Ապրիլեան Մտորումներ)

Ա.

«Ապրիլ» ամիսն է դարձեալ, ու մեր ներաշխարհին դուռը անգամ մը եւս կը թակեն վերազարթօնքի ու խղճմտանքի մեր «անլռելի զանգատան» դողանջներով:

Սակայն, յամի Տեառն 2016-ի Ապրիլ ամսուան առաջին գիշերուան իսկ պահուն, թրքատիպ ազերի բանակայիները խախտելով 1994-ի հրադադարի պայմանները յանկարծօրէն խուժեցին Արցախի սրբազան հողերէն ներս, թակեցին մեր դուռները այնքան ահագնադողորդ ու զօրեղ հարուածներով, որ յիշեցուց մեզի

1909-ի Ապրիլ ամիսը ի Կիլիկիա եւ 1915-ի Ապրիլ ամիսին սկիզբ առած Ցեղասպանութեան ահասարսուռ տարիները ամբողջ

Արեւմտահայութեան:

Չուզադիպութիւն թէ կանխամտածուած՝ գարնանային այս ամիսը դարձաւ

«մահուան տարելից» հայութեան համար: Իսկ իւրաքանչիւր «Ապրիլ» ամիս՝ ՆՈՐ ԷՋ մը մեր պատմութեան պատկառազդու դասագիրքէն:

Այս օրերուն, մինչ ազգովին կը պատրաստուէինք ներկայանալ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ 101րդ դասապահին, նախայարձակ թշնամիին անզուսպ զայրոյթն ու զազանային տրամադրութիւնները խորտակեցին դիւանագիտական ամէն կարգի «բարեմիտ» ջանքեր եւ յոյսեր:Ու մեր քաջարի բանակայինները հերոսաբար դիմադրեցին հայրենի հողը իրենց ԱՐԵԱՆ ԳԻՆՈՎ:Յայկական կողմին պարտադրուած տասնեակ մը զոհերու եւ վիրաւորներու թիւը աճեցաւ ու բազմապատկուեցաւ յաջորդող չորս օրերու ընթացքին, եւ նոյն վիճակին ենթարկուեցաւ հակառակորդ կողմը իր կրկնակի թիւերով: Արդիւնքը եղաւ այն, որ հակամարտ կողմերը պատերազմով չէն կրնար լուծել առկախ մնացած հարցերը, այլ դիւանագիտական ճանապարհով: Յայը ազատագրած է իր հայրենի հողերը՝ ԱՐԻԲՆՈՎ: Ինքնիշխան ըլլալը ԻՐԱԲՈՒՆԸՆ Է մարդկային այն հաւաքականութեան, որ իր հայրենի հողին վրայ կը գտնուի: Մարդկային ԱՐԺԷԲ մըն է այս, որ գերիվեր է քան մարդկային կողմնորոշումով բանաձեւուած որեւէ ՍԿՉԲՈՒՆԸ: :Ահա թէ ինչու, Արցախն ու Լեռնային Ղարաբաղը պատմականօրէն մաս կը կազմեն Յայաստան աշխարհին, եւ բանակցութիւնները պէտք է որ ընթանան այս ուղիով:

Յայաստան եւ Արցախ (ԼՂՀ) «հայր եւ որդի» անկախ զոյգ հանրապետութիւններ են: Արցախին կը պակսի իրաւական ճանաչումը, մինչ ԻՐՈՂԱՊԵՍ ան է ու կը մնայ ԱՆԿԱԽ: Որեւէ անկախ պետութեան մը համար ԱՌԱՋՆԱՅԵՐԹ կարեւորութիւնը կը տրուի տուեալ երկրին սահմաններուն անվտանգութեան եւ անձեռնմխելիութեան: Բանակին եւ արդիական մակարդակով մատակարարումը ՉԻՆԱՄԹԵՐՔԻՆ, որ աւելի կարեւոր է քան շարքը այլ շինարարութիւններու: Յակառակը պնդող ոչ մէկ առարկութիւն կ'արդարանայ, երբ ախարհասփիւռ հայութիւնը ՄԻԱՍԻՐՏ կը մասնակցի Յայաստան Յամահայկական Յիմնադրամի հանգանակութեան արշաւին: Չինուժը, բանակային զինուոր ու սպայակոյտ երբ իրենց ԱՆՁը կը զոհաբերեն հայրենիքին, սա կը նշանակէ, թէ «Կեանքի ապահովագրութիւն եւ նիւթական հատուցում» անհրաժեշտ պայմանաւորուածութիւններ են՝ ընդունելի տուեալ պետութեան կողմէ:

Նոյնքան կարեւոր հարց մըն է Արցախի հանրապետութեան տարածքին հայազգի բնակչութեան անբաւարար թիւը:

Յողը՝ զայն պահող ու մշակող մարդ ու ձեռք կը պահանջէ: Իրական պատկերը շատ տխուր երեւոյթ մը կը պարզէ:

Բ.

Այժմ վերադառնանք «100+1»րդ տարին խորհրդանշող մեր դասապահին:

Ցեղասպանութեան յաջորդող Ա. յիսնամեակը յատկանշուեցաւ առաւելաբար գրական եւ յուշագրական արտադրութիւններով:

Սակայն անտես մնաց վաւերաթուղթերու հաւաքման աշխատանքը: Մասնագիտական մտածողութեամբ պատմաքաղաքական եւ իրաւագիտական հարցերու գիտակ անձնակազմ չկարողացանք պատրաստել: Այդ տասնամեակներուն, վերապրող սերունդը ցրուած աշխարհով մէկ ու տոգորուած յարութեան շունչով, լծուած էր Հայը Հայ պահելու Նուիրական գործով: Սակայն, բոլորս ալ լաւատեղեակ ենք, թէ երբ կը պատահի կամ տեղի կ'ունենայ մէկ հոգիի սպանութիւն մը, յանկարծ, դատական ատեաններ կը լծուին ոճրագործը դատապարտելու եւ անոր արժանի ՊԱՏԻԺ մը սահմանելու գործին: Մինչդեռ, վերապրող կէս միլիոն հայ կորսնցուցած էր 1,5 միլիոն ամեն տարիքի ժողովուրդ մը: Առաւել եւս՝ մեր սեփական ԲՆՕՐՐԱՆ - հայրենիքը: Իսկ նիւթական կորուստները, ըստ կատարուած ուսումնասիրութիւններու, կը հասնին մերօրեայ չափանիշով աւելի քան 41 միլիարդ Ամրկ. տոլարի:

Բ. յիսնամեակին՝ Նօսրացած էր թիւը վերապրող վկաներու սերունդին: Նորահաս սերունդները եղան աւելի բախտաւոր իրենց գիտելիքներով, մասնագիտական կարելիութիւններով ու մանաւանդ՝ նիւթական կարելիութիւններով:

Ուրեմն, Հայկական Հարցը մնաց իբրեւ «հարց» ու չկարողացանք զայն հասցնել իբրեւ ԴԱՏ, ու ներկայացնել Միջազգային Ատեաններ:

Առարկայական ճշմարտութիւնը կը պահանջէ, որ աշխատանք տարուած ըլլար ԻՐԱԲԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՆԿԱԽ ԿԱՃԱՌԻ մը յանձնելու թղթածրարներու պատրաստութիւնն ու հետապնդումի աշխատանքը:

Ափսո՛ս, անցեալ եղած 100-ամեայ մեր բացթողումներուն:

Շնորհակալութիւն, կատարուած ազգաշէն մեծ իրագործումներու հեղինակներուն:

Վերջ տանք այլեւս մեզ ուժասպառ դարձնող մեր ներքին բազմատեսակ տարհամոզումներուն, ու մեր ուժերը կեդրոնացնենք անկատար մնացած մեր ազգային իղծերուն:

Զմոռնանք, որ 2020 թուականը 100-ամեակն է մեր միակ փրկութեան լաստը հանդիսացող եւ իր ԻՐԱԲԱԿԱՆ ՎՃԻՌԸ պահող

ՍԵՒՐԻ ԴԱՇՆԱԳԻՐԻՆ, ամրագրուած զայն ընդունող եւ ստորագրող բոլոր կողմերով:

...Եւ կեանքը կը շարունակուի:

Ոսրդ Պագնեմ, Հայ Զինուոր

Մեր Պարզեւ Դաւիթեան,

Թորոնթօ, 11 Ապրիլ 2016

Բարեկամէ մը ստացայ Իսրայէլի The Jerusalem Post օրաթերթին մէջ լոյս տեսած յօդուած մը՝ Azerbaijan under Siege: A Friend of Israel in Need of Our Support, որ կը կրէ Ապրիլ 6 թուականը եւ գրուած է Իսրայէլ Պարուք անունով մէկու մը կողմէ: Յօդուածը լեցուն է գաղափարներով ու միտքերով, որոնք կը գնուին քարիւղի տուարներով եւ որ ամօթի պատին կը գամէ հուլոքութի գոհ կոչուող ժողովուրդին պատկանող այդ անձը:

Գրիչս պիտի չաղտոտեմ յիշելով այն ինչ որ ըսուած է հոն: Անցեալին երբ այդպիսի բան կարդայի, կ'ընդվզէի, կը ջղայնանայի ու կը բորբոքէի եւ գրիչս վերցնելով անպայման բողոքի նամակով մը թերթին եւ գրողին սխալ միտքը շտկելու կամ ճշմարտութիւնը իմացնելու փորձ կը կատարէի: Այլեւս այդ բանը չեմ ըներ, որովհետեւ համոզուած եմ որ ուրիշին խօսք

հասկցնելը անօգուտ է, երբ այդ ուրիշը շահի եւ դրամի շուկային վրայ ծախու դրուած է:

Համոզուած եմ նաեւ ճշմարտութեան որ իմաստութիւն կը խրատէ խօսքով անոր որ կ'ըսէ.

«Թէ որ կանգնես ամէն անգամ՝ պատասխանես վատ մարդկանց,

Ետ կը մնաս իմ բարեկամ, չես ստեղծի ոչ մի գանձ:

Ականջ մի դիր բամբասանքին, գնա՛ ճամբով անսխալ,

Եւ թող գործը քո թանկագին, նրանց լինի պատասխան»:

Այո՛, թող մեր գործը ըլլայ պատասխան մեզի չարամտօրէն վնաս հասցնողներուն: Եւ այդ պատասխանը տուաւ մեր ժողովուրդը վերջին քանի մը շաբթուան ընթացքին, երբ ան իր բոլոր ուժերով եւ կողմերով, Հայաստանով ու Սփիւռքով, կանգնեցաւ կողքին Արցախի, ուր Նորօրեայ սարդարապատեան ոգի կը սաւառնի եւ աշխարհին քաջութիւն կը ցուցադրուի: Հայրենիքի եւ պետութեան կողքին կանգնիլը դարձած է ամենասրբազան առաքելութիւն եւ շրջանցած է իշխանութեան դէմ ըլլալու քաղաքական դիրքորոշումը: Այս առնչութեամբ, Նախկին Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի յայտարարութիւնը, թէ Նախագահ Սարգսեան պետք է վայելէ մեր ժողովուրդի անվերապահ նեցուկը երբ նստի դիւանագիտական բանակցութիւններ վարելու Արցախի հարցը կարգաւորելու համար, ճիշդ է, տեղին է եւ խոհեմ ու ազգավայել դիրքորոշում է: Առաւել, հայրենի իշխանութիւնն ալ գիտակցած ըլլալ կ'երեւի մեր ժողովուրդին հետ խրամատներու մէջ նստելու, անոր հետ կռուելու եւ թշնամի ու բարեկամ աշխարհին առջեւ հայու անխորտակ կամքը ցոյց տալու:

Կ'ըսուի թէ անմահանուն բանաստեղծ Աւետիք Իսահակեան ատենօք ըսած է թէ «հայը դժոխքի յատակը երկրի վրայ տեսած է», երբ կը խօսեր մեր մէկուկէս միլիոն նահատակաց, մեր հրկիզուած ու ամայի դարձած հայրենի գիւղերու եւ քաղաքներու մասին: Իսահակեանի նկարագրած կրակին ծանօթ մեր ժողովուրդը, որ անցեալի դժոխքէն վեր կանգնելով կերտեց իր պայծառ ու յուսադրիչ ներկան, երբեք տրամադրութիւն չունի դժոխքի յատակը նորէն դրուելու: Ահա թէ ինչո՞ւ հաճելի է տեսնել Հայրենիքի եւ Սփիւռքի մէջ փափաքն ու վճռակամութիւնը ամէն հայուն՝ դառնալու զինուոր ճակատի վրայ կամ ճակատէն հեռու, յօգուտ Արցախի եւ Հայաստանի: Իր պատիւն ու արժանապատուութիւնը Արցախի ազատագրումով վերագտած մեր ժողովուրդը գիտէ թէ իր սեփական ուժերուն եւ մարտական ոգիին վրայ վստահելով երկուայ անկարելին կը դառնայ կարելի այսօր, եւ դարաւոր երազը կը դառնայ գործադրելի՝ ուշ կամ կանուխ:

Այսպիսի ոգիով գրելու եւ արտայայտուելու կարելիութիւն պիտի չընծայուէր մեզի, եթէ վերջին անակնկալ հարուածին տակ իր դիրքերը լքեր կամ անձնատուր ըլլար Արցախի ճակատին վրայ պաշտպան կանգնած հայ զինուորը: Եւ եթէ ականջ տանք Նախագահ Սարգսեանի յայտարարութեան, թէ հայ զինուորը կը կռուէր 1980-ական թուականներու զենքով ընդդէմ թշնամիի մը որ կը գործածէր քարիւղի միլիառներով գնուած արդիական առաջատար թանկեր, հրթիռներ ու օդանաւեր, եւ նկատի առնելով թշնամիին կասեցումն ու հեռացումը մեր սահմաններէն հակառակ անոր ռազմական սարքերու մէջ ունեցած առաւելութեան, ապա քիչ է հիանալ եւ պարծենալ հայ զինուորի անզուգական կարողութեան եւ քաջութեան վրայ: Ան կը դառնայ առասպելական Սասունցի Դաւիթի արժանի գաւակը, արժանի՝ դասուելու մեր սուրբերու շարքին, որուն համար ամէն հայ պարտի խոնարհիլ իր առջեւ եւ երկիւղածութեամբ գոչել. «ՈՏԶԴ ՊԱՂՏԵՄ, ՀԱՅ ՉԻՆՈՒՈՐ»:

ԱՎՆԹԱՐԹՆԵՐ

Արժանապատուութեամբ յարատուելու համար մենք ազգովին քաջարի պիտի ըլլանք...քաջարի՝ ճիշդը խօսելու, արդարը պաշտպանելու, կեղծիքէն խուսափելու, շիտակ ապրելու մեր վարքագիծին մէջ...քաջարի՝ Նոյնիսկ մենք մեզ քննադատելու մէջ, քանզի առանց ազատ ու արդար ինքնաքննադատութեան, մենք կը թոփենք Նոյն տեղին վրայ, կը լճանանք, կը ճահճանանք, տեւաբար Նոյն սխալները գործելով...Անհատներ եւ ազգեր մեծ կ'ընծայուին, երբ բարոյական քաջութեամբ կրնան դիմագրաւել եւ ընդունիլ սեփական սխալը եւ ուղղել զայն....

.....

Մտածումը մեծ է, մարդ էակի սլացքը, ազատագրումը, արժանաւորութիւնը, մեծագոյն փառքը...«Կը մտածեմ, որեմն կամ», ըսած է Կէօթէն, հիմնական տեղ յատկացնելով մտածման գործողութեան, մտածման արարքին, մտածման յատկանիշին...Նոյնքան ճիշդ է

ըսել. «Կամ, ուրեմն կը մտածեմ», քանզի եթէ մարդ Էակը չմտածէ, ուրեմն չի կայ ան որպէս մարդ Էակայլ գուցէ որպէս սպառողական մեծ մեքենային մէկ պտուտակը....

.....

Ճշմարտութիւնը գին չունի....Եթէ փորձես գին դնել անոր, յայնժամ ծախու ապրանք կը դառնայ ան, սակարկելի եւ խոցելի, կը դադրի ճշմարտութիւն ըլլալէ....Նոյնն են արդարութիւնը, ազատութիւնը, որոնք դժբախտաբար դարձեր են վաճառելի ապրանք՝ ներկայ աշխարհի շուկաներուն մէջ...

.....

Ոչ մէկ պատիւ ու պաշտօն աւելի բարձր կրնայ ըլլալ, քան ճշմարտութիւնը խօսելու եւ գրելու նպատակը սրբազան....Ոչ մէկ նիւթական թէ այլ վարձատրութիւն կրնայ համեմատուիլ՝ ազատ մտքին ու ազատ խօսքին հետ....Ոչ մէկ պարգեւ, դիրք կամ աթոռ կրնայ ըլլալ համարժէք՝ արթուն խիղճին եւ արդարութեան ձայնին հետ....Առաջինները խաբուսիկ են եւ զնայուն, երկրորդները՝ մնայուն եւ յաւերժական արժէքներ, որոնք կը սահմանեն կեանքի ճշմարիտ որակը....

.....

Ուրախութիւնը ուրախութիւն չըլլար, եթէ զայն չկարենաս բաժնել այլոց հետ....Բարին իր բուն իմաստը կ'առնէ այլոց հետ ճիշդ ապրելու ընթացքին մէջ....Ամեն առաքինութիւն ունի իր ընկերային պարունակը....Մարդը մարդով, մարդուն հետ միայն կրնայ լիաթոք ուրախանալ, երջանկանալ, ներքնապէս հարստանալ....Կեանքը անապատ է առանց սիրոյ, բարութեան, ազնուութեան, որոնց հասցեատերը դարձեալ եւ դարձեալ մարդն է....

.....

Չկայ սահման իմացութեան, ճանաչողութեան....Իմացութեան մէկ լեռը երբ կը նուաճես, կը տեսնես որ ուրիշ լեռ մը կայ տեսողութեանդ դիմաց...Եւ այսպէս շարունակ: Ճանաչողութեան մէկ բարձունքի նուաճումը քեզ այսպէս կ'առաջնորդէ միւս բարձունքի նուաճումին....Եւ այդ վերելքին մէջ է բուն հոգեպարար երջանկութիւնը....Ոգիի տքնանք է սա, Էապէս, սեփական ԵՍ-ի սահմանափակութիւնը յաղթահարելու, յարատեւ մագլցելու, աւելի հեռուն կարենալ տեսնելու, աւելի մեծ ամբողջը կարենալ ընդգրկելու անդուլ-անհատնում ճիգ, որ կը բարձրացնէ, կը լիացնէ, կ'ազնուացնէ, կ'ընդարձակէ յընթացս միտքդ, հոգիդ, ներքին տիեզերախորհուրդ ԵՍ-դ....

.....

Սերն է որ թափ կու տայ մտքին, հուր կու տայ սրտին, ոյժ կու տայ կամքին...Տիեզերքի չորս ծագէն՝ նոր-նոր միտքեր կ'այցելեն, նոր-նոր ոգի կը յառնէ, երբ կայ սերը, անոր լոյսը, անոր շոյա՛նքը, անոր վստմական եւ վստմացնող թռիչքը....Սերը ներշնչող է, ոգեշնչող ու վեհացնող է...տիեզերական շո՛ւնչ է....Սերը Աստուած է....

.....

Հաւասար են բոլոր ծնունդները, միանման են օրօրոցին մէջ քնացող բոլոր մանկիկները....Եւ ամբողջ կեանք մը ապրելէ ետք՝ մէկը անելի յարմարաւետ ու բարօր, միւսը՝ անելի դժուար ու դաժան պայմաններու տակ...հաւասար են բոլոր մահերը եւ միանման են իրենց վերջին հանգիստը գտած բոլոր մահացեալները....

.....

Շատ քիչ է պատահեր որ մեր իշխանութիւններն ու ղեկավարները ունկնդիր եղեր են ժողովուրդի ձայնին, կրցեր են զգալ անոր բազկերակը, խորապրիլ անոր հոգիին ելելէջները, խռովքն ու տագնապը....Անոնք կարծես իրենց փղոսկրեայ աշտարակին մէջ մեկուսացած՝ ապրեր են իրենց կեանքով, իրենց մտահոգութիւններով, իրենց իղծերով....Խզուած մեր ժողովուրդի ապրումներէն ու երագներէն....ժողովուրդ-իշխանութիւն անջրպետը մեր դժբախտութիւններէն մէկն է, եթէ ոչ՝ գլխաւորը...

.....

Ոմանք կուսակցական պատկանելիութիւնը կը շփոթեն ազգային պատկանելիութեան հետ...Եւ կուսակցական նեղ շահերը՝ ազգային գերագոյն շահերուն հետ... Եւ հետեւաբար չեն կրնար ելլել կուսակցական իրենց նեղ խոզակէն՝ տեսնելու եւ ըմբռնելու համար ազգային, վերկուսակցական եւ ընդհանրական շահերը...

.....

Ճշմարտութեան փնտռտուքը, բնագրի նման, կայ իւրաքանչիւր մարդ էակին մէջ...գիտակից թէ անգիտակից: Ճշմարտութիւնը, սակայն, ոչ մէկուն մենաշնորհն է....: Կրնա՛յ մարդը՝ իր սահմանափակ միտքով, իմանալ բուն, խորքային ճշմարտութիւնը, որ կայ՝ զարթնող բնութեան, ծիլ ու ծաղկի, մանկան ծննդեան, որջ տիեզերական համակարգին մէջ...: Բուն ճշմարտութիւնը, ըստ էութեան, անքննելի, անիմանալի ու անյեղի է...ինչ որ խորհրդաւորութեան զգացումով կը համակէ մեզ....

.....

Դժուարութեան, նեղութեան եւ տագնապի պահերուն, մարդ էակը կարծէք աւելի կը մարդկայնանայ, աւելի խորութեամբ կը զգայ ուրիշին տառապանքը, ցաւը, նեղութիւնը...Միանգամայն ձեւի ու ձեւականութեան դիմակները կրնան վար առնուի, սիրտն ու հոգին կը դառնան թափանցիկԿը պատռին սուտի ու կեղծիքի շղարշները, որոնցմով կը քողարկուին յաճախ ցոփ ու շուայտ կեանքի բազմատեսակ երեւոյթները, որոնք մարդը մարդէն տարանջատող արհեստական պատուար կը ստեղծեն շարունակ....«Տառապանքին ընդմէջէն ուրախութիւն», ըսած էր մեծ մտածող մը....Կարելի է նաեւ ըսել՝ Տառապանքին ընդմէջէն մարդկայնութիւն....

.....

Իրաքանչիւր հայ անհատ հայոց պատմութիւն է...իր նախնեաց հետ կապուած ինչ-որ յուշի ու յիշողութեան շտեմարան....դպրոցական գրասեղաններէն իր մէջ ներծծուած ցեղասպանութեան արհաւիրք, վերապրելու կամք, հայ մնալու եւ հայ ապրելու աննկուն կորով, աննահանջ ոգի, որոնց չի կրնար դաւաճանել ան երբէք....քանզի դաւաճանողը կը մնայ առանց ինքնութեան եւ արժանապատուութեան....Սա հայու ճակատագիր է...

.....

Հայրենասիրութենէ կը ճառեն անոնք մանաւանդ, որոնք անխնայ կը կեղեքեն հայրենիքը,, ահագին հարստութիւն կը դիզեն ժողովուրդին կռնակէն, մինչ անդին՝ իրենց կեանքը զոհաբերող մարդիկ, չեն բարբառեր հայրենասիրութեան մասին, քանզի իրենց գործը խօսուն վկան է իրենց ճշմարիտ հայրենասիրութեան...

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՄԱՐՏ-ԱՊՐԻԼ-ՄԱՅԻՍ 2016

Գրական-Մշակութային

«Զարչարուող» Արեւմտահայերէնը Եւ Զայն... «Զարչարողներ»ը

Պարոյր Յ. Աղպաշեան,

Պէյրութ, 18 Ապրիլ 2016

Արեւմտահայերէնը ո՞ր հորիզոնականին վրայ կարելի է զետեղել, այսօրուան իր տատանուող վիճակով ու վաղուան անորոշութեամբ:

Ինչո՞ւ Արեւմտահայերէնը յայտնուեցաւ տխուր ճակատագրի մը մէջ, իր շուրջ ստեղծելով միջազգային վերաբերմունք ու համահայկական ուշացած (՞) հետաքրքրութիւն:

Լրջամտական մօտեցումները, խորհրդածողովական գումարումները կամ մասնագիտական քննարկումները կրնա՞ն նպաստել անոր պահպանումին:

Վերջին հաշուով, ո՞վ է "տեր"ը Արեւմտահայերէնին, որուն դալկութեան ու տժգունութեան, այլեւ՝ խամրումին ու թառամումին համար կարելի է "մեղաւոր" փնտռել կամ նկատուի:

Պետք է ընդունիլ ու հաստատել, որ Արեւմտահայերէնի ապրած մղձաւանջութիւնը, մէկ օրէն միւսը չառաջացաւ, ոչ ալ յանկարծ հասաւ այս կէտին, երբ անոր պատճառները բազմաթիւ ու բազմատեսակ են, որոնց անդրադառնալը այս գրութեան նիւթը չէ:

Ինչո՞ւ պոլսահայ իրականութեան մէջ, Արեւմտահայերէնը հասաւ իր "Ոսկեղնիկ"ային բարձունքին, գրաւոր թէ խօսակցական արտայայտութիւններով, ստեղծագործական թէ ուսումնասիրական բերքերով, կատարողական թէ հրապարակագրական ներկայացումներով:

Արեւմտահայ գրականութեան, հրապարակագրութեան, արուեստաբանութեան եւ թատերագրութեան ամբողջ ժառանգը, իր համապատասխան ստորաբաժանումներով, լեզուական անգերազանցելի գանձարան մըն էր, նոյնիսկ՝ որոշ շրջաններու ու գրողներու պարագային, գործածուած "գրաբախառն" լեզուի մը, որ անխուսափելիութիւն մըն էր:

Այդուհանդերձ, ձեւաւորուեցաւ ու բիւրեղացաւ վճիտ ու ջինջ Արեւմտահայերէն մը, որ կտակուեցաւ յետեղեռնեան Տարագիր հայութեան (իմա՝ Սփիւռքահայութեան), որ գուրգուրաց անոր վրայ, իրաւացիօրէն, զայն նկատելով Արեւմտահայութեան պահպանման ու գոյատեւման հիմնական կռուանը:

Այն ինչ որ ստեղծուեցաւ յետայնու, կը պարտինք այդ ոգիին ու գիտակցութեան, այդ դաստիարակութեան եւ յանձնառութեան, որոնց արդիւնաշատ "պտուղ"ները երկար ժամանակ շնչաւորեցին ու կենսաւորեցին յետագայ կարգ մը սերունդները:

Եկեղեցին ու դպրոցը, հայրենակցական ու միութենականը, մամուլը եւ գիրքը, մշակոյթը եւ արուեստը, ուսուցիչն ու մտաւորականը, իւրաքանչիւրը իր ուրոյն դերակատարութեամբ, ազդեցութեամբ ու գործունեութեամբ, նպաստեց Տարագիր հայութեան պահպանման, գերազանցապէս շնորհիւ չքնադագոյն լեզու՝ ԱՐԵՎՄՏԱԳՐԱՅԵՐԷՆԻՆ:

Ժամանակի թաւալքին, պայմաններու փոփոխութեան, միջավայրերու այլասերման, շրջապատային անյարիւրութեան, յարաբերային գործօններու եւ բազմաթիւ այլ ազդեցութիւններու խճաշխարհին մէջ, ակամայ թէ կամայ, բայց, աններելի անհեռատեսութեամբ, մոռցուեցաւ Տարագիր հայութեան պահող ու սնուցանող, թարմացնող ու կրթող ՄԱՐԴՈՒԺը, այլ խօսքով՝ չպատրաստուեցաւ, չկազմաւորուեցաւ կամ չհասունցաւ այդ "հրաբուխ"ը, Արեւմտահայերէնի կենդանութիւնը ապահովելու, հմայքը վարակելու ու գեղեցկութիւնը վայելելու գնով:

Մեղաւորներ փնտռելը կամ պատասխանատուներ ամբաստանելը, այսօր, ի՞նչ լուծում կամ դարման կրնայ տալ, երբ Արեւմտահայերէնը, դժբախտաբար, հիւանդկախ վիճակի մը մէջ կը գտնուի - մանկավարժական, հրատարակչական, հրապարակագրական, խօսակցական, հասարակական, ուսումնական եւ այլ ասպարեզներով ու փորձադաշտներով:

Այս արագ հպումները կատարեցինք, տեսելով ու հետեւելով Արեւմտահայերէնը պահպանելու ու կենդանացնելու, ինչպէս նաեւ՝ զայն աշխուժացնելու ու ներարկելու ճիգերուն ու փորձերուն:

Գնահատելի նախաձեռնութիւններ եւ, թերեւս ալ՝ օգտակար, պիտի մտածէինք, եթէ ականատես եւ ականջալուր չըլլայինք այն զիրար խաչաձեւող միջամտութիւններուն եւ հրմշտուկներուն, որոնք տեղի կ'ունենան տարբեր վայրերու մէջ, Արեւմտահայերէնի վիճակը քննարկելու ու զայն փրկելու (') մտօք:

Գիտաժողով մը հոս, համագումար մը հոն, համահաւաք մը այստեղ, խորհրդակցութիւն մը այնտեղ, Պէյրութէն Երեւան, Լոս Անճելըսէն Փարիզ, Լոնտոնէն... ո՛ր, չենք գիտեր, բայց, Արեւմտահայերէնը օրակարգի վրայ է, հրապարակի մամուլի նիւթ է, հրատապութիւն կը ներկայացնէ, տագնապի վերածուած է ("մոտայ"ի...):

Շատ բարի:

Անոնք որոնք Արեւմտահայերէնով կը զբաղին կամ կը յաւակնին "բժիշկ"ի ու "փրկարար"ի դեր վերցնել - եկեղեցի, ակադեմիա, հիմնարկութիւն, մասնագետ, եւայլն, պահ մը մտածեցի՞ն (կամ մտածած են), թէ անհատական կամ կազմակերպական, սիրողական կամ հարեանցիական, ցուցադրական կամ պատահական փորձերը չեն կրնար ծառայել այս նպատակին իրականացման կամ բարելաման:

Միթէ ցարդ կատարուածները ցոյց չե՞ն տար, որ այս չէ ճանապարհը դէպի Արեւմտահայերէնի պահպանում:

Այդ մեկնարկով ո՛ր կարելի է հասցնել Արեւմտահայերէնի ապագան:

Արեւմտահայերէնը չի կրնար հոս ու հոն տեղի ունեցող հանդիպումներով ու համախմբումներով, որոնք, որքան ալ օգտակար դառնալու միտին, կրնան անոր ընդհանրական ու համատարածական շահերուն նպաստել, ոչ ալ գործնական հեռանկարի մը հանգրուանիլ:

Յարդ գործող կամ գոյութիւն ունեցող մարմինները կամ կողմերը, կրնա՞ն հրապարակաւ յայտնել, թէ ի՞նչ իրագործեցին (եւ ի՞նչը իրագործելի է տակաւին), ո՛ր թերացան եւ ի՞նչ են պատճառները:

(Ի դէպ, խօսքը երբեք չի վերաբերիր ընթացիկ եւ ճապարղ լրատուութիւններուն):

Բայց, ինչպե՞ս կարելի է խանդավառուիլ այս բոլորէն, երբ նախ՝ յուսադրիչ որեւէ նախանշաններ չկան, յետոյ՝ միամտութիւն է հաւատալ, որ նման բազմագոյն մասնակցութիւնները կրնան դրական արդիւնքներու հասցնել Արեւմտահայերէնի դիմագրաւած դժուարութիւնները:

Արեւմտահայերէնը "կենդանի" պահելու նուիրուածները, իրենց տարբեր պատկանելիութիւններով, հետաքրքրական է, իրարու հետ ի՞նչ առընչութիւններ ունին, յարաբերութիւններ, համագործակցութիւններ կամ ներդաշնակութիւններ:

Պատասխանը, միանշանակ... ոչի՛նչ, բացի "Արեւմտահայերէն" անուն-վերնագիրը օգտագործելէն, որ կ'ենթարկուի խայտաբղէտ բնութագրումներու ու յեղեղումներու:

Այս շրջագիծէն ներս, ուրիշ ուշագրաւ, այլապէս հարցադրելի պարագայ մըն է, մասնակիցներու, խորհրդատուներու կամ ժողովականներու հարցը, որոնցմէ քիչեր մասնագիտական, աւելի ճիշդ՝ լեզուագիտական պատրաստութիւնն ու գիտակութիւնն ունին, մինչդեռ, նման նիւթերու պարագային, արհեստավարժութիւնն ու փորձագիտութիւնը բացարձակ անհրաժեշտութիւններ են:

Իսկ ասոր համոզուելու ու զայն ճիշդ կիրարկելու համար, առնուա՛զն, ակադեմական շրջանակներ ինչպէ՛ս կը գնահատեն Արեւմտահայերէնի հետ վերաբերումը նման անլրջութեամբ եւ անփութութեամբ:

Կարելի՞ է այսպիսի կենսական ու հրամայական թղթածրարի մը հետ վերաբերուիլ անհեթեթութեամբ կամ կարճատեսութեամբ, կարծես թէ տեղի ունեցածը (եւ ունենալիքը), Սփիւռք-Չայաստան հերթական... հանդիպում է:

Ճիշդ է թէ՛ Սփիւռքի մէջ, հայագետ-լեզուագետներու թիւը պակասած է (նորեր ունենալն ալ... տարակուսելի), բայց, այն քիչն ալ որ կայ, որոշապէս կրնայ իր գործօն մասնակցութիւնը բերել, եթէ՛ հաշուենկատութիւն, անձնականութիւն եւ պատեհապաշտութիւն բացառուին:

Արեւմտահայերէնը պէտք է պահուի-պահպանուի-գոյատեւուի:

Ո՛չ մէկ կասկած եւ՝ անպայման:

Սակայն, ոչ այն հատուածականութեամբ, բեւեռականութեամբ, անգիտութեամբ եւ բազմագլխանիութեամբ, ոչ ալ ի հեճուկս անցողակի, հպանցիկ ու ժամանակաւոր տնօրինումներու:

Իսկ դարձնելու համար "առողջութիւն"ը կայուն ու հաստատուն, անհրաժեշտ է՝

- Կազմել կեդրոնական համագաղութային վերին մարմին
- Չամախմբել զուտ մասնագետներ
- Որդեգրել ուսումնասիրուած ծրագիր
- Գործունեութիւններէն տեղեակ պահել հանրութիւնը
- Արդիւնաւետութիւնը դարձնել զգալի ու գործնական

Արեւմտահայերէնի քննարկում-պահպանումը չի կրնար ընթանալ ժամանակաւորութեան կամ կարկտանութեան (ան)սկզբունքներով, անիկա սրբութիւն մըն է, զոր պէտք է պահել ու մանաւանդ՝ գործածել:

Չայրենի պատկան իշխանութիւնները, որոնք կը հետամտին լուրջ ուշադրութիւն ցուցաբերել Արեւմտահայերէնի հանդէպ, թելադրելի է աւելի բծախնդիր ընտրութիւններ կատարեն մասնակիցներու նկատմամբ, զգուշաւոր ըլլան զայն պահելու մասնագիտական մակարդակի վրայ եւ, ամենէն կարելորդ, այս ուղղութեամբ, յարգեն Սփիւռքի տեսակաւոր-որակաւոր կշիռքի ներկայացուցիչները:

Արեւմտահայերէնը, ցաւալի է, վիրաւոր է, բայց, այդ չարչրկումները չեն արդարացներ անոր չարչարանքներուն յամեցումը եւ զայն չարչարողներուն... չափազանցութիւնը:

Գրական-Մշակութային

ՓՈՒՆՋ ՄԸ ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆԷՆ

Բանաստեղծութիւն

Դուն միշտ անբառ կայիր իմ մէջ

Լուռ ու յուշիկ կ'ապրեիր դուն

Որպէս խորին մի զգայնութիւն

Սրտի թրթռում ու քնքշութիւն

Որպէս սրտիս վրայ դիզուած

Շերտեր սիրոյ ու կարօտի

Որպէս սրտիս մէջ կուտակուած

Չեծեծանքներ տառապանքի

Բարդ-բարդ սեղմուած, իմ մէջ հոսած

Տաք արցունքի...

Բանաստեղծութիւն

Ծնար յանկարծ, պոռթկացիր դուն

Ինչպէս բողբոջն յանկարծ պայթի

Ծառին ոստէն

Ինչպէս ծաղիկն յանկարծ ծաղկի

Դաշտերուն մէջ

Ինչպէս ամպը յանկարծօրէն

Տեղայ անձրեւ...

Ծնար յանկարծ, անակնկալ

Ծաղիկներով բազմաբուրեան..

Ամեն ծաղիկ մի ապրում է

Իմ մանկութեան ափէն ոսկէ

Իմ պարմանի խենթ օրերէն

Սեր-կարօտի տենչանքներէն

Իմ հուրերէն, առկայծ բոցէն

Դեռ ծխացող կորուստներէն

Տուայտանքէն, տագնապներէն

Դեռ գալիքի վառ յոյսերէն....

Բանաստեղծութիւն

Քեզմով արբշիռ կ'անցնին օրերս

Ես ինկարկուն եմ բազինիդ

Գրիչս թաթխած արիւնիս մէջ

Ես պիտ' երկնեմ տողեր սրտի

Որոնք գուցէ դաչին սրտին

Ոմանց միայն կամ ոչ ոքի....

Բանաստեղծութիւն

Ինչ ալ ըլլայ բախտդ անգին

Քեզ կը յանձնեմ սրտիս գաղտնիքս

Տողերուդ մէջ թող ան ցոլայ

Թող առկայծի ու բոցկլտայ

Ակնթարթ մը գէթ ան դառնայ

Սիրոյ, լոյսի, վարար յոյզի

Այդքանը Տեր բաւ է ինծի...Ե. Գ.

.....

ԲԱՌԵՐՈՒՄ ՄԷՋ

Բառերուս մէջ շունչս դրի

Որ կեանք առներ բառը հնամաշ

Շնչէր, կեանք տար մարդուն յոգնած

Նոր յոյսերով վարարէր զայն....

Բառերուս մէջ հեւքս դրի

Որ թռիչք առներ բառը հանգչած

Երկնի անհունը ան վար բերէր

Լազուրով ջինջ ու կապուտակ...

Բառերուս մէջ հրայրքս դրի

Որ կրակ առներ բառը պաղած

Յուրեր սփռէր ցուրտ սրտերուն

Որ տաքնային անոնք հուրհրան....

Բառերուս մէջ կեանքս համակ

Եղաւ սիրոյ մի պատարագ

Սիրտս եղաւ մի մատռուակ

Արիւնս՝ զինի կենսաբաշխ: Ե.Գ.

.....

ԱՌԱԲՕՏ Է..

Առաւօտ Է,

Բարի լոյս Է,

Լոյս ցնծագին

Յոգեպարար

Լոյս հոգեկան

Իմացական....

Լուսօրհնուլթի՛ւն

Լոյսով օծուի

Աշխարհն համակ

Լուսոյ խորան...

Լռեն ռումբերն

Մուլթ, մահաբեր,

Թող լոյսդ, ՏԷ՛ր,

Շեղբի նման

Ճեղքէ պատնէշ

Ամէն պատուար

Մտնէ ամէն

Խոռոչ ու խորշ...

Չուարթագին

Լոյս դառնայ

Օրհներգութիւն

Լոյս-արեգակ

Արդարութեան

Սիրերգութիւն....

Թռչուններուն

Յետ մանուկներն

Թող ճռուողէն

Ծաղկէ-ծաղիկ

Թող թռչկոտին

Արբեցութեամբ

Մը հրճուագին

Թող աւետեն

Բոլորն իրար

Բարի լո՛յս եւ

Խաղաղութի՛ն

Ամենեցուն :

Ե.Գ.

.....

Գեղածիծաղ դաշտերուն մէջ

Գարունը բիւր հանդէս վառած

Ծաղիկ-ժպիտ բաշխէ պէս-պէս

Յոգիներուն սիրոյ ծարաւ....

Ամէն ծաղիկ մէկ համբոյր է

Օծուն սիրոյ լոյս-նեկտարով

Թիթեռի պէս ես կը քաղեմ

Ծաղկէ-ծաղիկ թափառելով....

Յոգեպտոյտ մը այս գուարթ

Գարնան տենդովը սրարբած

Նոր աւիշով թարմանալու

Լուսաթրթիռ երգ հիւսելու...Ե.Գ.

.....

ՔԱՆԻ ԱՆԳԱՄ

Քանի անգամ պատահեցաւ

Որ հիասթափուիմ մարդ էակէն

Որ սիրտս ջերմ սիրով լեցուած

Յանդիպի քար անսրտութեան...

Քանի անգամ պատահեցաւ

Որ հաւատքով փարիմ մարդուն
Յոգիս ընեմ լուսէ կամար
Անեղծ ու ջինջ իր հոգւոյն ձգուած...

Յետոյ՝ ըլլամ ես յուսաւեր
Լոյսիս դիմաց մութին զարնուիմ
Յաւատքիս դեմ ելլեն դաւեր
Մաքուր սրտիս՝ հաշիւ ստորին....

Կը յամառիմ սիրտով անեղծ
Դեռ հաւատալ մարդ էակին
Ներել անոր, հասկնալ փորձել
Չի նոյն կաւէն շինուած մարդ եմ:

Կը յամառիմ դեռ երազել
Մարդը տեսնել իր բարձունքին
Արարիչին պատկերով վեհ
Որով օժտուած է ի բնէ:

Գուցէ յառնէ մարդ իտեալը
Չմոխրանայ իմ երազը: Ե.Գ.

.....

ՈՐՊԵՍ ՊՍԱԿ ՄԵՐ ՆՈՐՕՐԵԱՅ ԶԵՐՈՍՆԵՐՈՒՄ....

Ձեր կեանքը դրիք զոհասեղանին
Փրկելու պատիւ ու սուրբ հայրենիք
Անձնուիրաբար դուք գոչեցիք՝
«Թող ոչ մի զոհ ինձնից բացի...»:

Ոչ մէկ հատուցում դուք փնտռեցիք
Ձեր հերոսական վեհ սիրանքին
Ո՛չ աթոռ, ո՛չ դրամ, ոչ՝ թանկարժէք իր
Մինչ ձեր շուրջն էր մամոնան զագիր
Յափշտակութեամբ, յափրանքով վայրի...
Դուք վեր բարձրացաք բոլոր-բոլորէն
Ձեր ոգիով պինդ ու վեհասլաց
Տղերք լուսեղէն, ձեր հոգւոյն մատաղ,
Դուք էք մեր վաղը, դարերը գալիք
Քանզի ձեր ոգին է շաղախն հայրենեաց...Ե.Գ.

.....

Յեռու-հեռուէն կը հեռագամ
Ձեր կոչն անգին մեզի ուղղուած
Յայրենապաշտ սուրբ հերոսներ
Որ նոր կեանքով կ'ապրիք վերել:

Դուք տեսաք լոյսն իմաստութեան
Կենաց-մահու ճամբաբաժնին
Փայլատակման ակնթարթին
Լոյսը տեսաք ճշմարտութեան....

Ձեր արեան շողքն խառնած հողին
Դուք նոր շողն էք մեր պատմութեան
Նախնեաց շունչին հելքը վճիտ
Որ չի մեռնիր քանի դուք կաք...

Ժամանակէն վեր դուք կանգնած

Ձեր հայեացքով ամենատես

Դարձեալ նոյն կոչն դուք կը յղէք

Միաբանուելիւ կոչը անմահ: Ե.Գ.

.....

Բողբոջներ գարնան

Դուք չծաղկեցաք

Դուք կարկտահար

Խամրեցաք, ինկաք...

Դաժան էր գարունն

Ինչպէս դար առաջ

Եղեռնն Ապրիլեան

Նոր եղեռնի ծնունդ...

Մեր սիրտերուն մէջ

Դուք պիտի ապրիք

Յերոսներ արի

Մահ չկայ ձեզի...

Չոհաբերումն ձեր

Յիշուի դարձ-դար

Սերունդներ պիտ' գան

Ձեր սիրանքին արժան: Ե.Գ.

.....

Լոյս տղերք կ'երթան

Արեւ չտեսած

Դեռ չհասունցած

Դեռ մատղաշ անչափ

Աչքերնուն երազ

Սրտերնուն մուրազ

Սէր չճաշակած

Դեռ եար չգրկած

Տուն ու տեղ չեղած

Մեղա՛, Տէր, մեղա՛...

Յեռացուր մեզմէ

Բաժակն այս դառն

Բաժակն մահաբեր

Մեղա՛, Տէր, մեղա՛...

Դժուար է տոկալ

Դժուար՝ դիմանալ

Ամէն մէկ տղայ

Սիւնն ու հիմքն է տան

Ամէն մէկ տղայ

Լուսաւոր օճախ

Ամէն մէկ տղայ

Գալիքը մեր տան

Մեղա՛, Տէր, մեղա՛...

Քիչ մը շատ եղաւ

Ազգիս իմ հայոց

Ազգիս տանջակոծ

Փրկեա ի չարէ

Սեւ սատանայէ

Ով Տէր գթա մեզ

Քեզի կ'աղերսեմ

Խնայէ լոյս տղոց

Ա՛լ չենք ուզեր զոհ...

Մէկ ու կէս միլիոն

Մենք տուեր ենք զոհ

Տեր Զօրը վկայ

Եղեռնն Ապրիլեան....

Մենք կ'ուզենք ապրիլ

Ազատ ու արդար

Մեր հողին վրայ

Ընդամենը ա՛յս...

Շա՛տ է միթէ, Տեր: Ե.Գ.

.....

Աղքատ, խոնարհ որմերէն ներս

Որքան լոյս կայ, Տէ՛ր իմ Աստուած

Ինչպէս պարզուկ մտւրին մէջ

Ուր Որդիդ ծնաւ ու յայտնեցաւ....

Խոնարհութեան մէջ մեծ դարձան

Ոգի մ'անբաւ պարփակեցին

Պալատներուն մէջ մինչ փարթամ

Ոսկի հորթը լոկ պաշտեցին...

Ձեզմով ենք մենք միշտ սխրալի

Ձեզմով կ'ապրինք ու պիտ'ապրինք

Գեղջուկ տղերք մեր թանկագին

Քաջ հերոսներ մեր պանծալի: Ե.Գ.

.....

Իրիկնաժամ է ոսկելոյս

Լռութիւն է անդորրաշունչ

Սիրտս կ'երթայ հեռու-հեռու

Մայրամուտին հերոսներուն...

Կռուի մէջ թէժ անոնք ինկան

Մատաղելով կեանքն իրենց թանկ

Արշալոյսն իրենց պայծառ

Արեւամուտ դարձաւ վաղիս...

Ծիրանագոյն մթնշաղ Է

Տխուր թախիծ կայ օդին մէջ

Յիշատակն անոնց անմեռ

Երկինք-երկիր բոցավառէ...Ե.Գ.

.....

Չինուոր չեղայ բանակիդ մէջ

Չկռուեցայ ես քու կողքիդ

Արիւնս վառ չկրցայ տալ

Որ դուն ապրիս, երկիր իմ թանկ:

Չկրցայ ես հերոսանալ

Մարտի դաշտին մէջ արնաքամ

Խառնել հողիդ արիւնս տաք

Եւ սրբանալ, անմահանալ..

Կեանքիս մէն մի օրը սակայն

Քեզի համար ես ապրեցայ

Դուն տուիր ինձ ուժ ապրելու

Արարելու, մաքառելու...

Յեռու-հեռուէն դուն ինձ եղար

Կենաց աղբիւր, կենաց աւիշ

Անսիրտ հողին վրայ օտարին

Օճախ ինձի կարօտավառ..

Չինուոր չեղայ բանակիդ մեջ

Բայց օրն ի բուն մաքառեցայ

Լեզուիդ, բառիդ համար անգին

Անարին եր կռիւըն այս

Յամակ սիրտս, հոգիս սակայն

Ես դրի քու սուրբ բագինիդ: Ե.Գ.

ՄԱՐՏ-ԱՊՐԻԼ-ՄԱՅԻՍ 2016

Գրողը, Գրականությունը, Արուեստը Եւ Արուեստագետը Ազատագրել Եւ Մօտեցնել Մարդոց

Յ. ՊԱԼԵԱՆ

Կեանքը աւելի կը կապկէ արուեստը, քան արուեստը՝ կեանքը:

ՕՍԿԱՐ ՌԻՍԼՏ

Արուեստը. գեղանկարչութիւն, երաժշտութիւն, երգ, պար, գրականութիւն, բանաստեղծութիւն, թատրոն: Չանոնք ազատագրել ի՞նչ բաներէ. շահադիտութենէ, կողմնակալութենէ, քարոզչութենէ, քաղքենիի դատարկ բանգիտութեան ճնշումէ, գայթակղութեան եւ մակերեսայնութեան հրապարակային տիղմէ, արուեստի խանութեամբութենէ:

Մշակութային զարգացման փորձ եւ աւանդութիւն ունեցող ժողովուրդները, համալսարաններու մէջ մշակուած իրենց մտաւորականութեամբ (լայն առումով), այդ ազատագրութիւնը կը կատարեն: Ստեղծագործող արուեստագետը կախուածութիւն չունի, քանի որ կը հաւատայ իր գործին եւ յաջողելու համար չի կառչիր ձեւին, զինք շահագործող կողմնապաշտ եւ կողմնակալ նեցուկի, ան ըլլայ անհատական թէ հաւաքական: Երբ դիմէ քարոզչական նեցուկի, կը նշանակէ, որ ծախու կը հանէ ինքզինք:

Վաւերական արուեստագետը «Ֆան քլեօպ» ստեղծելու կարիք չունի, երեւելիութեան մարմաջով գաճաճ արուեստասերներով, ապսպրելով գովերգանքի կազմակերպութիւն: Չեն պակսիր մարդիկ, որոնք ուրիշի թեւին տակ թաքնուելով՝ կը ձգտին երեւելիութեան, եւ այս ոչ միայն արուեստի պարագային, այլ նաեւ՝ հանրային կեանքի: Այսպէս, իւրաքանչիւր

Նկարչական ցուցահանդեսէ ետք լոյս տեսած օրաթերթային աւուր պատշաճի յօդուածը, տեղեկատուութենէ անդին եթէ չանցնի եւ արժեւորում չընէ, ծառայած կ'ըլլայ միայն թուղթ մրոտելու: Պէտք է խօսիլ նաեւ ընկերահամակրական նեցուկով տաղանդ ցուցադրելու մասին:

Այսինքն ընդունուած միջինքադքենիական վերաբերումէ ձերբազատելու ճիգի պէտք ունին գրողը, գրականութիւնը, արուեստը եւ արուեստագետը: Օրինակ, բանաստեղծին կամ գեղանկարիչին դերը բնութեան կապկումը կամ վերարտադրութիւնը չէ, այլ՝ գեղեցիկի ստեղծումը: Գեղեցիկն է չափանիշը, որ չի յաւակնիր իրմէ դուրս այլ նպատակի, որ կը նուաճուի արուեստասերին, ընթերցողին, երաժշտասերին կողմէ: Որպէսզի ստեղծագործութիւնը արժէք դառնայ, անհրաժեշտ է հիմնաւորուած արժեւորումը՝ առանց ընկերահամակրական գովերգութեան:

Անհասկնալին կամ բարդը գեղեցիկի չափանիշ չեն:

Արուեստները եւ գրականութիւնը կրնան գաղափարական եւ նոյնիսկ քաղաքական տեսիլքներու բեմ ըլլալ, բայց՝ ոչ ծառայ: Րաֆֆիի գրականութիւնը եւ Դանիել Վարուժանի բանաստեղծութիւնը յանձնառու էին, բայց չէին թելադրուած ուրիշներու կողմէ սահմանուած գաղափարախօսութեամբ: Այսինքն, անոնք երբ թելադրուած եւ հսկուած կ'ըլլան, կը դադրին իրաւութիւն ունենալէ, հարազատութիւնը եւ գեղեցիկը կը կորսուին: Նման կացութիւն կը ստեղծուի, երբ գրականութիւն եւ արուեստ կը դառնան ապսպրանք, ինչպէս այդ կ'ըլլար եւ կ'ըլլայ մենատիրական եւ ամբողջատիրական մեծ կամ պզտիկ իշխանութիւններու տիրապետութեան ժամանակ, այսինքն արուեստագետը կամ գրողը պաշտօնական տեսակետներու մունետիկը ըլլալու դերին կը սահմանուի: Մօտիկ անցեալին, անոնք, որոնք չէին ուզեր այդպէս ըլլալ, կը դառնային այլախոհ, կը պատժուէին, կ'աքսորուէին, հոգեբուժարան կը դրուէին, կամ օտար երկիր մը կ'ապաստանէին: Զիչեր միայն, պատշաճելով հանդերձ, ինքնութիւն կը պահէին եւ արուեստ կը ստեղծէին, մասաւանդ երբ իրաւ շնորհք եւ տաղանդ ունէին:

Պէտք է ընդունիլ նաեւ, որ գրականութիւն եւ արուեստ դատարկութեան մէջ չեն ծնիր, ex nihilo չեն ստեղծուիր, կայ բնութիւնը, կան մարդիկ, բարքերը, ըսուած եւ լսուած խօսքերը, այն բոլորը, զորս ընտրած կ'ըլլանք, կամ անոնց հակադրուած, սիրած կամ չսիրած: Օրինակ, բնութիւն կամ սեր երգելու կողքին, ճամբորդութիւնները (տարբեր աշխարհները) զգացում եւ մտածում կը դրոշմեն, ընկերութեան հոլովոյթը եւ անոր ընթացքին յայտնուող «ինդիրներ»-ը անտարբեր չեն ձգեր գրողը եւ արուեստագետը: Այս բոլորին արձագանգը կը հանդիսանան գրականութիւնը եւ արուեստները (ստեղծագործութիւնը եւ գեղեցիկը), որոնք կը վկայեն մեր ոչ անտարբերութեան մասին, հետեւաբար ճամբայ կը հարթեն փոխանակութիւններու եւ յառաջդիմութեան, այսինքն կ'ընդարձակեն մեր մտահորիզոնը, կ'ըլլան ենթահող փոխըմբռնումներու եւ փոխզգացողութեան: Այսինքն անոնք սոսկ զբօս չեն հաճոյքի պահերու համար, այլ անելի խտութիւն, իմաստ եւ գոյն կու տան մեզ շրջապատող իրականութեան եւ մեր հոգեկան աշխարհի հարստութեան:

Բանաստեղծութեան մը ընթերցումը, գեղանկար մը դիտելու վայելքը, դասական երաժշտութեան մը ունկնդրութիւնը, Շարա Տալեանի «Անտունի»-ն, կամ Կոմիտասի «Յորովել»-ը լսել, անոնց կատարման գիտական գնահատումէն առաջ եւ վերջ, մեզ կ'առաջնորդեն մեր ներաշխարհը, այսինքն՝ «մտածելու» ըստ մեր խառնուածքին,

շրջապատին, մեր «պատմութեան», մարդկութեան, ընկերութեան եւ տիեզերական խորհուրդներու մասին, այս ձեւով է, որ «արժեքներ» կը ժառանգուին եւ կը փոխանցուին: Ստեղծագործողը եւ ընդունողը (արուեստասերը կամ ընթերցողը) լրացուցիչներն են մէկ ամբողջութեան, որ մարդու լինելութիւնն է:

Ստեղծագործողի եւ ստացողի այս տեսական համակեցութիւնը զանազան բացատրութիւններ գտած է հինէն ի վեր: Արիստոտել կը կարծէր, որ բանաստեղծութիւնը բնութեան կապկումն էր: Այդպէս էր նաեւ նկարչութեան պարագային, որուն համար հետագային իմաստասեր Ալէն Ըսաւ, որ՝ «լուսանկարչութիւնը ազատագրեց գեղանկարչութիւնը», այսինքն բնութեան վերարտադրութիւնը դադրեցաւ նպատակ ըլլալէ, ստեղծագործողը դարձաւ «ունկնդիր»՝ տպաւորութիւններու, խորհուրդներու, գեղեցիկին: Զանթ իր կարգին կ'ըսէր, որ՝ «գեղեցիկը շահախնդրուած չէ, միաժամանակ բարոյական արժեքի խորհրդանիշ է»: Պարզ չէ՞ որ իրականութեան վերարտադրութիւնը աւելի լաւ կ'ընէ արհեստաւորը՝ իր գործով մեզի թելադրելով արհեստին եւ արուեստին տարբերութեան ըմբռնումը: Ստեղծագործութեան արդիւնքը եզակի է, իսկ արհեստը ճարտարարուեստի պէս է, նոյնին կրկնութիւնը, նոյնիսկ երբ ան աւելի ճիշդ եւ կատարեալ թուի: Մտածել՝ ընդօրինակողներու եւ կապկողներու մասին:

Ստեղծագործութիւնը կը բանայ անմիջական պահանջէ տարբեր հորիզոն մը:

Գրական երկը, համանուագը, գեղանկարը, ո՛չ զուարճութիւն եւ ո՛չ ալ գեղօր են, անոնք կան գեղեցիկի վայելքին համար: Անոնցմով է, որ անհատը կրնայ անմիջականէն վեր բարձրանալ, բացարձակին ըմբռնումը ունենալ, այսինքն՝ իմաստներ որոնել: Այդ իմաստներու խուզարկուն ազատ գրողն ու արուեստագետն են, ընդունելիի եւ անընդունելիի սահմաններէն անդին, ինչ որ յառաջդիմութեան, արժեքներու ըմբռնումին եւ կատարելագործան կ'առաջնորդէ, այսինքն ճշմարտութեան նուաճման փորձին եւ իմաստութեան: Այս ըմբռնումն է, որ երբեմն ըսել կու տայ՝ «արուեստը արուեստին համար», որ կը նշանակէ անմիջականի մէջ չբանտարկուիլ:

Գրականութիւն եւ արուեստ անջատ չեն կեանքէն, հեռու տեղ մը, առանձին աշխարհի մը մէջ չեն, անոնք կ'արձագանգեն մեր ապրումներուն, տեսածին, երեւակայածին, ակնկալութիւններուն: Այսպէս, Ֆրանսիսքօ տը Կոյայի «Յրացանագարկները» (1808) կամ Փապլօ Փիքասոյի «Կեռնիքա»-ն (1937), անդրադարձ են մարդկային «պատահած»-ին, բայց կը նուաճեն ցաւին գեղեցկութիւնը: Այսինքն իրականութիւնը եւ ստեղծագործութիւնը տրամախոհական (տիպլեքթիկ) մայուն յարաբերութիւն ունին:

Բարեկամ մը օր մը Սոթաի՛զ աճուրդի տունէն գնած էր մեծ գեղանկարիչի մը թանկարժեք գործը: Ըսաւ, թէ գնած էր «վարկի համար» (prestige), ո՛չ հաղորդութեան եւ ո՛չ գեղեցիկի վայելքին համար: Մտածել՝ արուեստի եւ նիւթ-քաղցենիութեան մասին Արձանագրենք «դրամի կայսերապաշտութեան» ցուցակին վրայ:

Երբ ընկերութիւնները չեն հաղորդուիր ստեղծագործութեան ճամբով նուաճուած իրականութեան գերանցումով, Պղատոնի քարայրի մարդիկը, որոնք ճշմարտութիւնը տեսնելու անատակ կը դառնան, ստուերներով կը փոխարինեն ճշմարտութիւնը: Երբ հաւաքականութիւն մը իրի նիւթապաշտութեան տխրութեան մէջ, կը դառնայ հակամշակոյթ, գերանցում չի կատարեր, կրօնը կը դարձնէ ծես, քաղաքականութիւնը՝

կարգախօս եւ դիրքապաշտութիւն, ստրկութիւնը՝ վերապրումի ճամբայ, ինքնութեան կորուստը՝ իմաստուն պատշաճեցում:

Դեռ հօգոր են այն ժողովուրդները, որոնք գիր-գրականութիւն եւ արուեստ կը ստեղծեն, այսինքն՝ երազ ունին, գիրք կը գնեն եւ կը կարդան, որպէսզի անմասն չմնան, ինչպէս ֆրանսացիները կ'ըսեն՝ «գեղեցիկ գրականութենէն» (Les belles lettres), վարձու գեղանկար կը բերեն իրենց տունը գեղեցիկէն չզրկուելու համար: Գեղեցիկը իր մէջ խտացնէ ճշմարիտը, որ գիտաշխատանոցի ճշմարտութենէն տարբեր մակարդակի վրայ կը գտնուի, մակարդակ, որ անելի լաւով կամ անելի վատով չի սահմանուիր:

Ժամանակակից սպառողական ընկերութեան մէջ շատ քիչ տեղ կու տանք ծեսէն անդին գտնուող ճշմարտութեան եւ գեղեցիկին, որոնք անհատի եւ հաւաքականութեան վերականգնումին համար լուսեղէն ճամբայ են:

Առանց գեղեցիկի եւ ճշմարիտի՝ ընկերային-տնտեսական համակարգերը կը կորսնցնեն իրենց ոգեկանութիւնը, կը զարգանայ չարաշահութիւնը: Հեռանալով ընդհանուր սահմանումով մշակոյթէն՝ կը խրիկը, արդիականութեան շպարի տակ, նախնականութեան մէջ, այսինքն կը ստրկանանանք, կը բանտարկուինք մենք մեզմէ դուրս:

Վերադառնալով մեր պատմահայր Մովսէս Խորենացիին «փոքրիկ ածուկն»՝ մենք մեզի հարց տանք, թէ որպէս հաւաքականութիւն վերականգնումի ճամբայէն որքա՞ն հեռացած ենք, ի՞նչ կ'ընենք այդ վերադարձին համար, որպէսզի մեր մասին «անցեալով» չխօսուի:

Չի բաւեր ըսել, մեծ մշակոյթ ունինք: Մեծ մշակոյթ կը ստեղծե՞նք մեր ոգեկան ժառանգութեան հարազատութեան ուղիին վրայ:

Երբ հակամշակոյթ կը դառնանք, եւ մակերեսայնութիւնը մեր հոգեկան սնունդը, խորքը կը կորսուի, ինչպէ՞ս շարունակութիւն պիտի ըլլանք:

Գրականութիւն եւ արուեստ ոգեկանութիւն են, որուն բացակայութեան կարելի է կրկին յիշել Վիգէն Խեչումեանի խօսքը. «Ուրիշի դրանը քեզ կը կոչեն հիւր, որպէսզի չըսեն ծառայ»: Ծառայ՝ գաղթական, ծառայ՝ լեզուի, ծառայ՝ սպառող, ծառայ՝ թեթեւամիտ կապկող:

5 փետրուար 2015, Նուագի-ը-Կրան